

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ

**ИНФОРМАЦИОНЕ ОПЕРАЦИЈЕ У
СЛУЖБИ ПСИХОЛОШКО-
ПРОПАГАНДНИХ ДЕЈСТАВА ТОКОМ
КОНФЛИКТА У УКРАЈИНИ**

МАСТЕР РАД

Ментор:

проф. др Ненад Путник

Студент:

Нина Јовановић

Београд, 2022. године

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF SECURITY STUDIES

**INFORMATION OPERATIONS IN THE
SERVICE OF PSYCHO-PROPAGAND
ACTIONS DURING THE UKRAINIAN
CONFLICT**

MASTER THESIS

Mentor:

Nenad Putnik, PhD

Student:

Nina Jovanović

Belgrade, 2022.

ИНФОРМАЦИОНЕ ОПЕРАЦИЈЕ У СЛУЖБИ ПСИХОЛОШКО- ПРОПАГАНДНИХ ДЕЈСТАВА ТОКОМ КОНФЛИКТА У УКРАЈИНИ

Резиме

У четвртак, 24. фебруара 2022. године, Руска Федерација отпочела је војна дејства која је назвала специјалне војне операције на територији Украјине. Ове специјалне војне операције у себи садрже сва правна и практична обележја рата, те као такве захтевају адекватно формално-правно оправдање. Због непружања датог оправдања, Руска Федерација била је изложена низу санкција и протестних напуштања земље (како великих компанија, тако и самих грађана Русије који не желе да учествују у нечему што виде као агресорски рат). Имајући то у виду, предстојећи рад покушава да прикаже реалну и непристрасну слику дешавања, те да објасни један сегмент овог низа догађаја који су резултовали широко распрострањеном уништавању људских живота. Фокус рада је на пропаганди, као начину операционализације информационих операција, које представљају интегрални део стратегија, које државе могу да имплементирају. Овај елемент биће анализиран кроз призму свих секвенцијалних догађаја од 2014. до тренутка писања рада.

Кључне речи: информационе операције, информационо ратовање, пропаганда, психолошко-пропагандна дејства, сукоб у Украјини, дезинформације, руско-украјинска криза, психолошко ратовање

INFORMATION OPERATIONS IN THE SERVICE OF PSYCHO-PROPAGAND ACTIONS DURING THE UKRAINIAN CONFLICT

Abstract

On Thursday, February 24, 2022, the Russian Federation launched military operations called the special military operations, on the territory of Ukraine. These special military operations contain all the legal and practical features of war, and as such require adequate formal-legal justification. Due to the failure to provide the given justification, the Russian Federation was exposed to a series of sanctions and protest notes which were reflected in leaving the country (both large companies and Russian citizens themselves,

who do not want to participate in what they perceive as a war of aggression). Bearing that in mind, the upcoming thesis tries to present a realistic and unbiased picture of the events, and to explain one segment of this series of events that resulted in the widespread destruction of human lives. The focus of the thesis is on propaganda, as a way of operationalizing information operations, which represent an integral part of strategies that states can implement. This element will be analyzed through the prism of all sequential events from 2014 to the moment of writing the paper.

Keywords: information operations, information warfare, propaganda, psycho-propagand actions, Ukraine conflict, disinformation, russo-ukrainian crisis, psychological warfare

Садржај:

УВОД	1
1. СТРАТЕШКА ТЕОРИЈА - ПОЈАМ И ЗНАЧАЈ	3
1.1. Чиниоци СТРАТЕГИЈЕ	6
1.2. ФАКТОРИ КОЈИ УТИЧУ НА ФОРМИРАЊЕ СТРАТЕГИЈЕ	7
2. ФЕНОМЕНОЛОШКО ОДРЕЂЕЊЕ ПСИХОЛОШКО-ПРОПАГАНДНИХ ДЕЈСТАВА	8
2.1. ИСТОРИЈСКИ ОСВРТ НА ПСИХОЛОШКО-ПРОПАГАНДНА ДЕЈСТВА	10
2.2. ПСИХОЛОШКО-ПРОПАГАНДНА ДЕЈСТВА ТОКОМ ХЛАДНОГ РАТА	11
2.3. ПСИХОЛОШКО-ПРОПАГАНДНА ДЕЈСТВА У ПОСТХЛАДНОРАТОВСКОМ СВЕТУ	13
2.4. МЕТОДИ ПСИХОЛОШКО-ПРОПАГАНДНИХ ДЕЈСТАВА	15
2.5. ЦИЉЕВИ ПСИХОЛОШКО-ПРОПАГАНДНИХ ДЕЈСТАВА	16
2.6. ПСИХОЛОШКО-ПРОПАГАНДНА ДЕЈСТВА КАО ЕЛЕМЕНТ СТРАТЕГИЈЕ	16
3. ИНФОРМАЦИОНЕ ОПЕРАЦИЈЕ - ПОЈМОВНО ОДРЕЂЕЊЕ	18
3.1. ДЕЗИНФОРМАЦИЈА КАО КЉУЧНИ ЕЛЕМЕНТ ИНФОРМАЦИОНИХ ОПЕРАЦИЈА	18
3.2. КЛАСИФИКАЦИЈА ДЕЗИНФОРМАЦИЈА	19
3.3. ИНФОРМАЦИОНЕ ОПЕРАЦИЈЕ КРОЗ ИСТОРИЈУ	20
3.4. КРАТКОРОЧНИ И ДУГОРОЧНИ ЕФЕКТИ ИНФОРМАЦИОНИХ ОПЕРАЦИЈА	23
3.5. ИНФОРМАЦИОНЕ ОПЕРАЦИЈЕ КАО ДЕО ПСИХОЛОШКО-ПРОПАГАНДНИХ ДЕЈСТАВА	24
4. КРИЗА У УКРАЈИНИ	25
4.1. ЕВРОМАЈДАН КАО УВЕРТИРА СУКОБА	25
4.2. ПРОТЕСТИ У РЕГИЈАМА У КОЈИМА ЈЕ ВЕЋИНСКО СТАНОВНИШТВО РУСКО	26
4.3. АНЕКСИЈА КРИМА	27
4.4. ОРУЖАНИ СУКОБ У ДОНБАСУ	28
4.5. РУСКО-УКРАЈИНСКА КРИЗА	29
4.6. ОРУЖАНИ СУКОБ У УКРАЈИНИ	30
5. ИНФОРМАЦИОНЕ ОПЕРАЦИЈЕ КАО ЕЛЕМЕНТ ПСИХОЛОШКО-ПРОПАГАНДНИХ ДЕЈСТАВА ТОКОМ КРИЗЕ У УКРАЈИНИ	33
5.1. МЕДИЈСКИ ПРИКАЗ КРИЗЕ У УКРАЈИНИ У РУСКИМ, УКРАЈИНСКИМ И СВЕТСКИМ МЕДИЈИМА	35

5.2. Дезинформације у вези са узроком оружаног сукоба	39
5.3. Медијске конструкције о недостатку украјинског националног идентитета	42
5.4. Цензура, сузбијање медијских слобода и прогон као круцијалан елемент формирања слике догађаја	43
5.5. Улога друштвених мрежа у катализацији кризе	45
5.6. Пропагандни наступи државних званичника сукобљених страна	48
5.7. Реакције јавности на догађаје у Украјини	50
<u>ЗАКЉУЧАК</u>	<u>53</u>
<u>ЛИТЕРАТУРА</u>	<u>57</u>
<u>ПРИЛОЗИ</u>	<u>71</u>
<u>БИОГРАФИЈА АУТОРА</u>	<u>72</u>

УВОД

Гледајући све већу хибридну природу различитих облика сукоба, поједини аспекти истих често бивају занемарени, приликом чега се губи из вида шира слика дешавања. Оно што је пак још битније, јесте чињеница да се губи и контакт са реалним стањем ствари. Један од тих аспеката јесу психолошко-пропагандна дејства, као и различите платформе које актери користе у ту сврху. У том смислу, у склопу овог рада ће фокус бити на психолошко-пропагандним дејствима, која последично могу да имају толико деструктивне последице, да доведу до урушавања читавих државних система. Имајући у виду да конфликт у Украјини ефективно траје још од 2014. године (прво у унутрашњем, а затим и у међународном формату), потпуно је оправдано претпоставити да су различити заинтересовани актери покушавали да користе сва расположива средства у служби психолошко-пропагандних дејстава како би лакше остварили сопствене интересе. Ова дејства се, између осталог, спроводе и кроз информационе операције које имају за циљ обликовање реалности и имплементацију одређеног поимања исте у јавност (како домаћу, тако и међународну).

У сржи информационих операција се налазе дезинформације, које опет, својим деструктивним дејством итекако обмањују јавност након што вешто доспеју до противникове циљне групе. Током конфликта, који је обележен догађајима попут Евромајдана, анексије Крима, рата у Донбасу, Руско-украјинске кризе, као и тренутног оружаног сукоба који се води у Украјини (фебруар 2022 –), паралелно су се одвијале и информационе операције како у традиционалним, тако и у електронским каналима. Притом, те информационе операције се доминантно односе на ширење дезинформација посредством електронских медија и друштвених мрежа (поготово с обзиром на бројеве корисника) како са руске, тако и са украјинске стране.

Имајући у виду речено, рад је подељен у пет конститутивних целина, где је циљ да се у склопу прве четири теоријски одреде сви релевантни појмови, који ће се касније применити у петом, односно завршном поглављу, које уједно представља и срж рада. С тим у вези, у првом поглављу се поставља теоријски оквир, а за сврхе овог рада ће се користити стратешка теорија. Ова теорија је изабрана из разлога што феномени који ће се анализирати током рада представљају интегрални део државних стратегија, упркос томе што често падну испод радара истраживача, који се баве одређеним традиционалним обележјима стратегије.

Током другог поглавља ће се појмовно одредити пропаганда, као и психолошко-пропагандна дејства, која су кроз историју увек заузимала релевантну позицију на

међународној сцени. Веома често се користи као оруђе држава, које настоје да спроведу одређену стратегију путем обмане и последично, попутног поражавања противника. У овом поглављу ће се направити осврт на развој пропаганде кроз историју, али и на методе и циљеве који се користе да би она била успешно спроведена.

С обзиром да је треће поглавље посвећено детаљној обради информационих операција, биће објашњена и њихова позиција у склопу стратегије чији су саставни део. Уједно, постоји симбиотичка веза између психолошко-пропагандних дејстава и информационих операција, која ће бити представљена у трећем поглављу.

Да би се боље разумела суштина рада, морају да се поставе чињенице у вези са сукобом у Украјини, који је у тренутку писања рада, још увек актуелан. Зато ће се у склопу четвртог поглавља поставити само основне информације у вези са главним дешавањима током сукоба од 2014. године до данас. Имајући то у виду, у овом поглављу ће бити дат кратак преглед догађаја који су у неком тренутку довели до сукоба у Украјини. С тим у вези, поента овог поглавља је непристрасно успостављање чињеница, које ће уједно служити као нека врста подлоге за пето поглавље, у којем ће се специфични феномен изучаван током рада применити управо на те конкретне догађаје.

Као што је већ наговештено, пето поглавље представља суштину рада, те ће на самом почетку поглавља бити указано на повезаност свих феномена споменутих у раду и њихове корелације са стратешком теоријом.

Стога је циљ самог рада утврдити да ли су информационе операције које су се одвијале од 2013. године до данас утицале на ескалацију сукоба између две стране и у којој мери, као и да ли су и на који начин утицале на перцепцију тих догађаја у јавном мњењу. С тим у вези, основна хипотеза рада је да су информационе операције посредством електронских и традиционалних медија, као и друштвених мрежа утицале на ескалирање сукоба у Украјини, као и на само гледиште јавности на комплетну серију догађаја. Током рада ће се користити стратешка теорија као теоријски оквир, да би се стекао комплетан увид у разлоге зашто се користе информационе операције као део хибридног ратовања.

1. СТРАТЕШКА ТЕОРИЈА – ПОЈАМ И ЗНАЧАЈ

Да би један концепт до детаља могао да се примени као потенцијални теоријски оквир, најпре га треба дефинисати и до детаља разложити. Када се у ненаучним круговима спомене термин стратегија у неком контексту, неретко се појам доводи у корелацију са појмовима моћи, војске или нужно са међународним односима. Иако тачно, ови термини само овлаш покривају области које стратешка теорија захвата. Обим онога чиме се стратешка теорија бави је много већи и самим тим, комплекснији. Стога је неопходно најпре се осврнути на оно што стратешка теорија није, да би се, просто речено, дедуктивним методама и процесом елиминације, дошло до онога шта стратешка теорија јесте и зашто је важна за област којом ће се аутор рада бавити у наредним поглављима.

Како би Смит рекао, оно у чему се најпре огледа стратешка теорија је комбинација њене једноставности са концизношћу и примени економичних метода. Једноставније речено, једна од главних предности ове теорије, што је свакако издваја у односу на остале теорије у широком дијапазону друштвених наука је примена Окамове бритве (Smith, 2011: 2–3). Другим речима, стратешка теорија инкорпорира у себе неколико постулата, односно проучава корелацију између циља и средства, подразумевајући притом примену силе и/или претњу да ће она бити примењена, као свестан избор политичких актера који теже да остваре своје рационалне циљеве (Smith, 2011: 3). Са друге стране, као што је већ споменуто, не треба се ограничавати искључиво на оно што стратешка теорија делимично јесте. Иако звучи логично, не треба сводити ову теорију на увећавање чисто војне моћи – војна моћ је само један од начина на који може да се оствари неки циљ. Даље, иако је речено да је једна од основних карактеристика ове теорије примена Окамове бритве, она сама није сведена. Наиме, између стратешке теорије и међународних односа не стоји знак једнакости. До окончања II светског рата, могло је да се говори о стратегији у чисто војним терминима, те се готово сваки потез, макар био и пропагандног карактера приписивао саставном делу војне стратегије једне земље. Ипак, Хладним ратом се уноси новина у концепт поимања стратешке теорије јер се проширује дијапазон средстава која се користе да би се постигли одређени циљеви. Такође, комплетан концепт се додатно усложњава како долази до развоја појединих догађаја. Са друге стране, иако веома интересантна, теорија игара дивергира у односу на стратешку теорију, иако може да се говори о појединим подударностима између ових концепата. Свакако да је једна од подударности та да се у теорији игара користе специфичне стратегије које бирају играчи.

Иако је претежно лако раздвајати жито од кукоља, те описивати оно што стратешка теорија није, ипак је битније остати у доменима онога што она јесте. Иницијално, реч стратегија вуче корене из грчког језика у виду речи *strategos* што се преводи као генерал, односно „умеће генерала“ (Osinga, 2007: 14; Smith, 2011: 3). Тако би, најједноставније речено, стратегија представљала мост који повезује војну моћ са извесном политичком сврхом. Она омогућава постизање политичких циљева кроз примену војне силе (Osinga, 2007: 14). Међутим, данас је значење овог термина доста проширено из разлога што не може више о међународним односима да се говори кроз искључиво војну призму, поготово ако се узме у обзир бузановска перцепција претњи од деведесетих година прошлог века.

Упрошћено гледано, стратегија је спона садашњег и жељеног стања у будућности. Стратегија конзумира детаљне прорачуне крајњих циљева, концепата и ресурса у оквиру прихватљивих ризика, да би изнедрила задовољавајући исход у односу на противников (Yarger, 2006: 5). С обзиром да је споменут концепт моћи као неизоставни елемент стратегије, овде се различити облици моћи користе да би се постигло жељено стање у будућности. Поред чисто војне и економске, у класичном Најевом (*Joseph Nye*) смислу моћи, овде се говори и о примени политичко-дипломатских, али и информационих средстава, која све чешће бивају примат (Yarger, 2006: 5).

Имајући у виду да је споменуто да ће више бити речи о ономе што стратегија и стратешка теорија јесу, ипак је битно не поистовећивати је са планирањем и тиме је диференцирати у односу на овај, наизглед, сродан појам. Структурално гледано, иако планирање и стратегија јесу симбиотички термини и имају извесну сличност, опет се стратегија разликује у односу на планирање најпре по својој обимности. Иако се кроз оба концепта прожима нераскидива веза између средства и циља, одрживости, вероватноће и прихватљивости, стратегија има унутрашњу логику, која може да се примени и доследно прати (Yarger, 2006: 5).

Опет, стратешка теорија може да се примени у различитим областима безбедности, стога је битно да се ова теорија ограничи на један ниво анализе који ће овде бити предмет проучавања – државни. Најпре је термин стратегија, који је данас познат научној јавности, први пут употребљен у другој половини XVIII века, иако је сама примена различитих стратегија била пракса током целе историје (Caliskan, 2019: 2–3). Рат је само једна од сфера у оквиру које се стратегија развијала, и захваљујући њему, иницијално су уочена четири нивоа анализе стратегије. Већина војски је усвојила концепт где се полази од политике као најопштијег нивоа, па се дедуктивном методом развијају стратегија, оператика и тактика. У овом односу,

стратегија је везник између политике и војних средстава. Стратегија је та која учвршћује и ближе одређује војну моћ и капацитете, као и њене задатке којима се постижу извесни политички циљеви (Caliskan, 2019: 3–4). У том смислу, политика настоји да одговори на питања „шта и зашто“, стратегија на питање „како“, док тактика спроводи наређења одозго (Caliskan, 2019: 4). Као што је већ неколико пута наговештено од стране више аутора у раду, стратегија треба да представља извесну спону, односно мост између политичких циљева са једне стране, и саме војне активности на различитим нивоима команде са друге стране. У том смислу, тај мост, као канал комуникације између виших и нижих нивоа, мора да буде обостран и синхронизован, управо кроз константно преговарање и остварење континуитета (Caliskan, 2019: 4).

С обзиром да је наглашено да ће стратешка теорија да се посматра кроз призму државе, ипак је битно споменути чињеницу да се она не ограничава само на овај домен. Управо је током двадесетог века дошло до значајног ширења разумевања стратешког концепта. Поред чисто традиционалних војних претњи, на међународну сцену ступају и невојни изазови, ризици и претње чији раздорни потенцијал може озбиљно да утиче на актере на свим нивоима анализе, подразумевајући притом и државе (Ејдус, 2012: 42–43). Међутим, овај концепт који је иницијално и разрадио сам Бери Бузан (*Barry Buzan*) бива продубљен из простог разлога што се увиђа да поред политика које доносе владајуће политичке структуре, велики утицај на развој ове теорије има и савремена технологија која је тим актерима на располагању. Последично, закључује да ће стратегија увек заузимати важно место у државним пословима (Ајзенхамер, 2020: 85).

Стратегија је, као што је речено, увек заузимала и увек ће заузимати релевантну позицију на државној и међународној сцени. Међународна заједница као једна велика шаховска табла, представља место у оквиру кога се константно спроводе одлуке великих играча. У том смислу, игра коју играчи на табли играју врло често је непредвидива и некад непрорачуната. Ипак, у тој несигурности, сви актери на сцени настоје да управљају кормилом безбедносних изазова, ризика и претњи тако да применом адекватне стратегије осигурају најбољи могући исход за себе.

У овом делу рада су начети само основни елементи стратешке теорије који су подударни у радовима аутора који се овде спомињу. Стога ће у наредним деловима рада бити ближе описани чиниоци стратегије, као и фактори који утичу на њено формирање што битно обликује ток и исход догађаја на међународно–политичкој сцени.

1.1. Чиниоци стратегије

Дакле, на основу претходно реченог, стратегија може укратко да се дефинише као детаљно разрађен и опсежан план на основу кога се постижу свеукупни и/или дугорочни циљеви у условима несигурности. Захваљујући разрађеним нивоима стратегије који се крећу од општих ка посебним и до детаља конкретним, могуће је на врло прецизан начин остварити те циљеве, уз добар ланац команде и двосмерну комуникацију. Поред саме стратегије, неопходно је да они који учествују у њеном доношењу буду добро упознати са окружењем у коме спроводе стратегију.

Најпре, свака стратегија, било војна, било корпоративна, има своје конститутивне делове, односно елементе. Генерално гледано, сви елементи стратегије могу да се сведу на четири главна (Echevarria, 2017):

1. Дејства
2. Циљеви
3. Ресурси
4. Ризик.

Дејства. Најпре, да би се донела одлука која дејства ће да се користе да би се постигао дугорочни циљу склопу неке стратегије, треба да се спроведу исцрпне анализе. Најраспрострањеније међу њима су CBOT (SWOT) и cost-benefit анализа. Наиме, CBOT анализа је акроним енглеских речи снага (*strengths*), слабости (*weaknesses*), прилике (*opportunities*) и претње (*threats*). Анализом сваке од ових особина последично се стиче слика о ономе што се анализира, те се стратегија додатно учвршћује. Иако се доминантно користи у склопу корпоративне стратегије, своје место свакако проналази и у осталим сферама. Cost-benefit анализа опет врши процену потенцијалних губитака и добитака услед предузимања одређене акције у склопу неке стратегије.

Циљеви. Стратешко планирање обухвата и циљеве као крајњи исход коме се тежи. Свака детаљно разрађена стратегија има разрађене циљеве и поступке који се предузимају да би се ти циљеви остварили (Rumelt, 2011).

Ресурси. Стратешки ресурси представљају иметак који је од изузетног значаја и вредности и који је као такав незаменљиво средство које се користи ради достизања одређеног стратешког циља (Ketcher & Short, 2013).

Ризик. Као једна од неизоставних карактеристика стратегије појављује се ризик. Наиме, може да се дефинише као мера вероватноће да ће се последице штетне по живот, здравље, својину и/или животну средину појавити као резултат конкретне опасности (Кековић и сар, 2011: 24). С тим у вези, једна од основних премиса

стратегије је чињеница да је ризик једина константа присутна у свим активностима које се спроводе. Стога је неопходно да се спроведе детаљна процена ризика и свих могућих негативних сценарија (Yarger, 2006: 15). Иако звучи поприлично стоички, изналажење решења за сваку ситуацију која може да има нежељени исход, доводи до лакшег остварења стратешког циља.

1.2. Фактори који утичу на формирање стратегије

Када се доносе одлуке које ће допринети остварењу било ког дугорочног циља, увек морају у обзир да се узму фактори који утичу на обликовање те стратегије. Доминантан утицај на формирање стратегије ће свакако имати стратешко окружење, с обзиром да дешавања у окружењу диктирају ток догађаја који су неретко непредвидиви и ненамерни (Yarger, 2006: 22).

Приликом спровођења стратешких анализа, у обзир се узимају сви фактори који на било који начин могу да утичу на стратегију. Они су кључни чиниоци који утичу на ток, интензитет и трајање интеракције унутар неког система, али и између система. Начин на који се они каналишу и на који се на њих утиче, значајно ће допринети остварењу стратешких циљева (Yarger, 2006: 36).

На формирање било које стратегије, као на пример стратегије националне безбедности, наводи се опсежан број фактора који утичу на њу. Примера ради, када се формирају радне групе које ће учествовати у изради националних стратегија, врши се анализа и процена свих фактора који могу да утичу на безбедност државе и опстанка њеног народа. С тим у вези, најистакнутији фактори би у том случају били тероризам, организовани криминал, мигрантска криза, опасност од ширења заразних болести, јачање екстремизма, климатске промене, доступност природних ресурса, однос са државама у региону и великим силама, и тако даље.

Свакако, велики утицај на формирање стратегије може у датом тренутку да има и актуелна политичка струја. Стога је од изузетне важности да се приликом формирања било које стратегије ипак искључе фактори који су под утицајем било какве пристрасности од стране фигура које доносе политике које ће се потом спроводити на нижим хијерархијским инстанцама.

2. ФЕНОМЕНОЛОШКО ОДРЕЂЕЊЕ ПСИХОЛОШКО-ПРОПАГАНДНИХ ДЕЈСТАВА

Као што сама синтагма као главни део наслова налаже, ради се о специфичном, али опет научној и широј јавности данас релативно добро дефинисаном појму, који заузима изузетно важно место на међународној сцени. Да би се боље разумела ова сложеница, ипак је неопходно разложити је и дати јој адекватан контекст. Иако наочиглед, појам пропаганда асоцира доминантно на модеран период који свој успон доживљава за време Нацистичке Немачке, а потом своју кулминацију и перипетију током Хладног рата, треба имати у виду да је феномен много старији и комплекснији него што се чини, док се на његовом развоју континуирано ради, те се може говорити о потенцијално веома малициозном оруђу у међународним односима.

Готово да не постоји друштвена сфера где пропаганда није узела маха. Од политичких, здравствених и ратних кампања, преко образновних установа и корпорација, до религијских организација, пропаганда је коришћена као изузетно корисно оруђе за бројне актере. Иако се данас сматра да је пропаганда прожета манипулативним дејствима и приступом, шири историјски контекст даје обухватнији приступ овом феномену. Иницијално је представљена као вредносно неутралан појам који је промовисао поједина мишљења и идеолошка становишта (Smith, 2016). Како је време одмицало, те дошло до развоја све софистициранијих технологија, долазило је паралелно и до развоја све креативнијих, али и малициознијих начина да се пропаганда шири.

Неко опште полазиште о пропаганди налаже да је у питању планска и смишљена активност, која обухвата технике и активности које се користе ради ширења политичких, привредних, културних и других идеја, мишљења и поступака, а с циљем да се утиче на схватање и понашање људи (Милашиновић и Милашиновић, 2007: 529). Разлагањем дефиниције се уочава да је циљ односно крајња намера да се изврши утицај на перцепцију и понашање људи. С тим у вези, уводи се психолошки елемент који је тесно повезан за пропагандним дејствима и чини га њеним неизоставним делом. Са друге стране, Богарт (*Leo Bogart*) контекстуализује овај термин као врсту уметности која изискује посебан таленат, сматрајући да наука у штуром смислу те речи нема удела колико заправо искуство, конкретно знање и „процена онога што представља најбољи аргумент за публику“ имају (Jowett & O'Donnell, 2012: 4-5).

Аутори, попут Квалтера (*Terence Qualter*) наглашавају да пропаганда да би уродила плодом и била ефективна, мора да буде упечатљива, виђена, упамћена, али и

прилагођена потребама ситуације и публике коју таргетира (Jowett & O'Donnell, 2012: 6). Напоследку, још једна свеобухватна дефиниција појма пропаганде подразумева да је она намерни, систематски покушај обликовања перцепција, манипулације поимања и директног понашања да би се постигла жељена реакција и одговор као отелотворење намера оног који је спроводи (Jowett & O'Donnell, 2012: 7).

Пропаганда се често појаљује у разним облицима, али је увек прожета извесном идеологијом (Jowett & O'Donnell, 2012: 17). Најчешћа подела пропаганде према облику је на белу, сиву и црну у зависности од тога да ли је њен извор познат, односно полуприкривен или потпуно непознат (Милашиновић и Милашиновић, 2007: 530). С обзиром да је споменуто како је пропаганда неретко прожета малициозним намерама, не зачуђује констатација да је пропаганда само допуна за оружана дејства (Милашиновић и Милашиновић, 2007: 537). Црна пропаганда је облик пропаганде с циљем да створи утисак да је направљена од стране оних које покушава да дискредитује („Протоколи сионских мудраца“ 1905). Она је супротна сивој пропаганди, код које се просто не идентификује извор одакле потиче и белој пропаганди, код које уопште нема покушаја да се прикрије порекло. Црна пропаганда се углавном користи ради виланизације или срамоћења непријатеља кроз његово погрешно представљање (Doob, 1950). Главна карактеристика црне пропаганде је да публика није свесна да неко покушава да утиче на њу и нема осећај да бива „гурана“ у одређеном правцу (Ellul, 1965: 16). Такође, црна пропаганда се често емитује из извора другог од оног правог. Овај тип пропаганде се често повезује са субверзивним психолошким дејствима (Linebarger, 1954).

Још једну поделу пропаганде уводи и француски филозоф Жак Елул (*Jacques Ellul*), према коме се вертикална пропаганда односи на настојање ентитета вишег реда (као што је држава или организација) да сруши постојећу владу, политичке непријатеље унутар исте земље, система или спољних непријатеља, утицајем на јавно мњење. За разлику од вертикалне пропаганде, хоризонтална пропаганда – одозго надолу, укључује појединце који комуницирају као вршњаци унутар малих група; те има за циљ да обезбеди своје добровољно „свесно придржавање“ групних идеала тако што ће их укључити „у интензиван и веродостојан дијалог.“ Управо у том процесу међусобне размене појединац може „постепено открити своја уверења (која ће уједно бити и уверења групе)“. Кроз поновљену дистрибуцију „намерно фалсификованих“ информација, хоризонтална пропаганда обезбеђује да сви чланови групе на крају подлегну овим наметнутим, а пак „исправним“ уверењима (Vamanu, 2019: 199).

Не изненађује ни чињеница да су психолошко-пропагандна дејства јако битно оруђе обавештајних служби, које, користећи се њиме, спроводе одређену државну политику, односно „припремају терен“ за озбиљнија дејства (санкције, рат, принуду, агресију, и слично). Поред тога, у стварање и ширење ових дејстава су се улагале и улажу се велике количине новчаних средстава.

2.1. Историјски осврт на психолошко-пропагандна дејства

Као што је споменуто, примена пропагандних дејстава није нова метода која је присутна у међународним односима, већ сеже све до периода античке Грчке и доба Александра Великог. Иницијално је пропаганда била прожета филозофским и теоријским концепцијама, али како су пропагандне методе и технологије које се користе да би се ова дејства проширила почеле да се развијају, тако је и она сама постајала све комплекснији и софистициранији феномен (Jowett & O'Donnell, 2012: 51). Стога може да се каже да је пропаганда стара колико и најстарије цивилизације, али се да ниво њеног интензитета и комплексности мењају и увећавају како се развијају средства којима се она каналише.

Хеленски период је обележен врло суптилном пропагандом, јер је најпре Александар Велики настојао да подигне морал својој војсци и успостави доминантан положај након освајања Персије без присиле. Уговорио је бракове својих официра са персијским племкињама, да би се и сам оженио једном од ћерки свог тада већ пораженог претходника, Дарија III. На тај начин, Александар је успео да пројектује моћ, кроз успостављање дугорочног мира са Персијанцима, што се испоставило као ефективније од било ког политичког споразума (Jowett & O'Donnell, 2012: 55). Грци су били познати по ширењу своје културе кроз вајање, архитектуру, поезију, музику, али и позориште. С друге стране, владар који се посебно истиче као „велемајстор“ пропаганде управо због каналисања тоталитарне моћи у виду примене тактике застрашивања грађана, као и прича о ратним походима своје војске је Јулије Цезар. Један од специфичних начина на које је спроводио ту своју своју стратегију огледа се у ковању новца са својим ликом. Ковање новца с ликом владара је један од првих облика масовне пропаганде (Jowett & O'Donnell, 2012: 56–57).

Може се без сумње рећи да су најупешније пропагандне кампање водили црквени поглавари почев од средњег века (све до данас). Без обзира на то да ли се говори о Хришћанству, Исламу, па чак и Будизму, нема превеликих одступања од начина на који се пропаганда спроводила, евентуално су дивергирали једни од других у садржинском смислу. Примера ради, пропаганда је толико била коришћена од стране католичке цркве, да се сам појам у етиолошком смислу везује за XVII век,

конкретно за 1622. годину и успостављање црквеног тела сачињеног од кардинала са посебним задатком – да шири католичку веру свуда по свету (Dillistone, 1940: 246). Данас је пропаганда оруђе које велики број хришћанских деноминација користи да би привукла и задржала следбенике, попут Методиста и Баптиста. Са друге стране, радикални следбеници Ислама, у својим политичким схватањима не познају секуларизам као могућност уређења верске политике у држави (или га препознају, али га сматрају декадентним). С тим у вези, а у контексту пропаганде, многи од тих радикалних следбеника позивају се на историјат калифата и на „верску толеранцију“ која је у њему постојала (иако је постојала релативно велика доза толеранције према хришћанима и јеврејима, овде се и даље не може говорити о секуларизму зато што ни хришћани ни јевреји нису могли да учествују у власти ни на који начин) намерно поистовећујући појмове секуларизма и верске толеранције.

Иако се појава и развој пропаганде не везује за I и II светски рат, тај период може да се сматра периодом када је дошло до спровођења првих државно–организованих пропагандних дејстава. У „Мојој борби“, Хитлер је успео да створи базу која му је касније представљала одскочну даску за преузимање власти 1933. Споменуто је да психолошки моменат игра велику улогу приликом спровођења ових дејстава, што је у Хитлеровом случају имало пресудан утицај јер је он управо рачунао на емпатију људи, али и на чувену Гебелсову изјаву да „ако изговорите довољно велику лаж и стално је понављате, људи ће на крају поверовати у њу“. Нацистичка Немачка је свој пропагандни садржај генерисала захваљујући Министарству за народно просветљење и пропаганду које је било управо под Јозефом Гебелсом.

2.2. Психолошко-пропагандна дејства током Хладног рата

Иако су психолошко–пропагандна дејства узела маха током ратног и међуратног периода, ипак су доведена до перфекције за време Хладног рата. Почев од материјала на телевизији, у музици, филму, стриповима, књигама, постерима, дневној штампи, на радију, апсолутно сваки кутак је био захваћен и обојен пропагандом.

Период након окончања II светског рата, па све до распада СССР крајем децембра 1991. године, обележиле су геополитичке тензије које су постојале између Западног и Источног блока. Сам термин Хладни рат се користи из разлога што је овај подугачак период обухватио конфликте ниског интензитета између две силе, односно вођења прокси ратова, регионалних конфликата и трке у наоружању. И једна и друга сила су тај период од четрдесетак година, између осталог, искористиле и да шире свој утицај, те прикажу своју моћ, односно поразе

противника у пропагандном рату који се паралелно одвијао са догађајима у физичкој реалности.

Шо (*Shaw*) и Јангблад (*Youngblood*) се свакако слажу да је један од најрепрезентативнијих пропагандних материјала икада пласиран јавности филм у коме скромни Роки Балбоа, као репрезент капиталистичког света који се кроз сиромаштво и пожртвованост пробија до врха, побеђује Ивана Драга, неустрашиву звер, као оличење комунизма и челичне песнице. Интересантно је да се на крају филма чак и совјетски политбиро диже на ноге и аплаудира великој и моћној, а пак скромној победи Рокија, или је пак то требало да се односи на победу самог САД (*Shaw and Youngblood, 2017: 160*).

Иако би се ови аутори сложили да је америчка пропаганда била доста суптилнија током Хладног рата, ипак су и Совјети имали „коња за трку“ и то су били у неким ситуацијама толико суптилнији да су успели неке лажи да увију у вео истине до те мере да и она данас обитава као тачна. Конкретан пример се огледа у томе како је СИДА вештачка болест створена у америчкој лабораторији. Операција „Инфекција“ јесте кодно име за кампању дезинформација осмишљену и спроведену кроз плодносну сарадњу две обавештајне службе – Комитета државне безбедности (КГБ) и Министарства за државну безбедност Немачке Демократске Републике (Штази). Главни фокус ове операције било је убедити што већи број људи у то да су Сједињене Америчке Државе вештачки направиле вирус ХИВ-а у тајној војној лабораторији у Форт Детрику како би на тај начин истребили афро-америчку и геј популацију. Прича се први пут појављује у дневним новинама Патриот у Њу Делхију 1983. године. Од тада, она се рапидно шири по земљама Африке и Јужне Америке, након чега се 1985. године појављује у реномираним московским дневним новинама (*Ellick & Westbrook, 2018*). Наредне године, доктори биологије Лили и Јакоб Сигал, брачни пар из Источне Немачке објављују научни рад који наводно потврђује да је вирус ХИВ-а могуће створити у лабораторији, те да је САД у томе био успешан и да га увелико користи као биолошко оружје. Од тог тренутка, прича почиње муњевитом брзином да се шири, не само по земљама трећег света, већ и по земљама Запада. Ово тече до 1987. године када, фигуративно речено, КГБ добија цекпот. Те године, ова прича се појављује на националном дневнику у САД чиме је коначни циљ КГБ-а био постигнут, а операција се могла сматрати успешном. Након што је радна група унутар Стејт Департмента саставила опсежан извештај о овој операцији, тадашњи Председник СССР-а Михаил Горбачов званично се извинио тадашњем Председнику САД-а Роналду Регану и обећао обустављање свих сличних дејстава (*Ellick & Westbrook, 2018*). Уједно је директор спољне обавештајне службе Јевгениј Примаков (*Yevgeny Primakov*)

потврдио да је ова операција била део дезинформационе кампање чији је циљ била дискредитација САД и уверавање јавности да су оне створиле АИДС у лабораторији (United States Department of State, 1987: 34–42).

Далекосежни ефекти ове операције се најбоље приказују кроз лептиров ефекат – лептир замахне крилима у Бразилу, дође до торнада у САД-у (једна лаж стара скоро пола века доводи до општег неповерења у све званичне изворе информација). Да би се разумели далекосежни ефекти ове операције, неопходно је осврнути се на појам „активне мере“ као и на правила за успешно спровођење активних мера. Наиме, активне мере су појам који је подразумева облик политичког рата који су спроводиле совјетска и руска влада још од 1920-их година, при чему он подразумева офанзивне програме попут пропаганде, обмане, саботаже, дестабилизације, субверзије и шпијунаже у складу са тренутном спољном политиком (Andrew & Mitrokhin, 2015). Највећи проблем јесте што активне мере нису престале са распадом СССР-а, оне су интегрални део и пост-совјетске руске политике (Abrams, 2016).

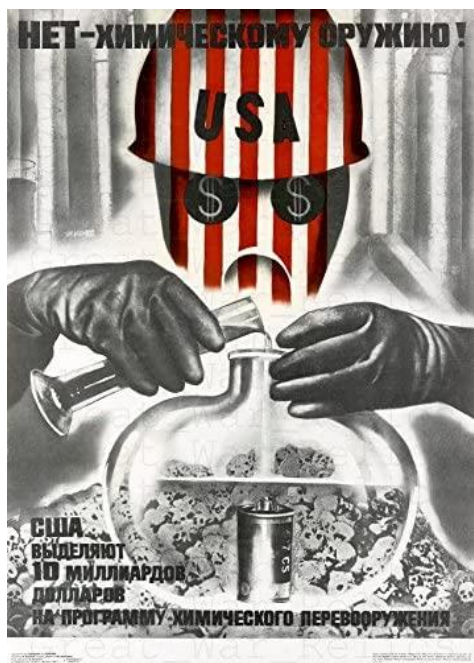
Активне мере су врло методично осмишљене и може се издвојити седам правила на основу којих оне функционишу. Та правила су (Ellick & Westbrook, 2018):

1. Наћи друштвени раздор (расна подела у САД-у);
2. Смислити што ступиднију лаж (држава осамдесетих је способна да направи вирус);
3. Умотати ту лаж у вео истине (искористити институцију која стварно постоји);
4. Прикрити умешаност (објавити лаж у часопису који је лоциран у неутралној држави);
5. Пронаћи корисног идиота (брачни пар Сигал);
6. Негирати све (уколико дође до разоткривања) и
7. Играти игру на дуге стазе (прича се зачиње 1983. године, а врхунац достиже 1987. године).

У склопу КГБ-а, постојао је Први главни директорат који је био задужен за активне мере у контексту прикупљања обавештајних података и спровођења међународних обавештајних операција. Посебна јединица задужена за спровођење активних мера – Сектор А, обрађивала је захтеве за нове активне мере које су се спроводиле у различитим деловима света, те је овај сектор био задужен и за пружање техничке подршке, у смислу кривотворења и прављења лажних докумената у сврхе својих операција (Kux, 1985: 20).

У контексту раније поменуте црне пропаганде није зачуђујуће што се ова операција, као и друге спроведене у склопу активних мера, могу сматрати еклатантним примером црне пропаганде. Владе често прибегавају црној пропаганди из више разлога. Један од главних јесте тај што ће скривањем свог директног уплитања власт много лакше да успе у убеђивању циљне групе која у другим околностима не би била поверљива. Такође, постоје и дипломатски разлози иза коришћења црне пропаганде утолико што у таквим околностима влада одређене државе може да врши субверзивна дејства без нарушавања дипломатских односа и угрожавања свог спољнополитичког курса (Shulsky & Schmitt, 2002; Милашиновић и Милашиновић, 2007: 447).

За време Хладног рата је и са једне и са друге стране било прегршт пропагандног материјала, у виду филмова, постера, у музици, књигама, и томе слично. Обе стране су огромне количине новчаних средстава улагале у овај материјал. САД је поред државно-санкционисане пропаганде, веома добро развио систем имплицитне пропаганде, па се тако у песмама попут „Heroes“ Дејвида Боувија, „Wind of change“ групе Скорпионс, „2 minutes to Midnight“ групе Ајрон Мејден може видети утицај актуелних дешавања на међународној сцени у јеку Хладног рата. Са друге стране, СССР није оскудевао, те је у виду постера приказивао САД као окрутне убице и произвођаче хемијског наоружања (Слике 1 и 2).

Слика 1. – САД представљене као држава која улаже милијарде долата у производњу хемијског наоружања (Приступљено 31. јула 2022. године на <https://images.app.goo.gl/dnG8YmxzPKNbq9NG6>).

Слика 2. – САД представљене као убице које треба извести пред правду (Приступљено 31. јула 2022. године на <https://images.app.goo.gl/thYpyU4Bw124bSUy7>).

2.3. Психолошко-пропагандна дејства у постхладноратовском свету

Постхладноратовски период је довео до стварања нове парадигме у свету. Наиме, констелација сила у свету је преоријентисана тако да је једна светска сила, која је представљала сушти опозит другој, колабирала и урушила се у себе. Након распада Совјетског Савеза и последично пада Берлинског зида и уједињења Немачке, наступила је ера униполарности. САД је тада званично постала водећа светска сила која је у идеолошком, економском и сваком другом контексту диктирала актелну политику.

Стога, у периоду који је уследио, крајем деведесетих, а поготово почетком 2000-тих, САД је своје поступке на међународној сцени вешто оправдавала пребацујући кривицу на друге. Анализирајући Саидов (*Edward Said*) однос Оријента и Окцидента, где је он сматрао да постоји оваква дихотомија јер је, између осталог, Оријент пристао да буде оријенталан, односно други, споредни (Саид, 2008: 13–15), увиђа се да је овакав концепт постојао и у перцепцији Запада и последично целог света почетком XXI века. Однос Оријент/Окцидент може да се ослика у дихотомији „ми“ и „други“ (концепт другости), где је Запад сматрао да је супериорнији у односу на Оријент, па је тако, примера ради, Садам Хусеин, представљен као трибални вођа који је своје недужне грађане држао потлаченима. Стога је представљање САД као спаситеља који ће ослободити Ирак оваквог тоталитарног лидера било идеално оправдање за њене поступке (Staal, 2019: 215). Исто тако, *casus belli* је била тврдња да Ирак производи оружје за масовно уништење, као и то да постоји веза Хусеина са Ал Каидом и његова умешаност у нападе 11. септембра (Selim, 2013: 257).

Репрезентативнији пример западне пропаганде у постхладноратовском периоду се огледа кроз проглашавање „рата против терора“ након терористичког напада на Светски трговински центар 2001. године. Може се посматрати као парадокс чињеница да је Осама бин Ладен у британским новинама Индепендент (*The Independent*) 1993. године проглашен за антисовјетског ратника који је заједно са својом војском муцахедина довео до мира у Авганистану. Уједно, Бин Ладен је представљен као саудијски предузетник који је своју војску обучавао у тренинг кампу у Судану (Kelley, 2013), да би свега шест година касније био већ познат јавности као терориста. Напад на Куле близнакиње је представљен као ултимативни напад на оличење „слободног света“, односно на вредности капиталистичке демократије – како на индивидуалну, тако и на конзумеристичку слободу (Staal, 2019: 204). Буш Млађи (*George W. Bush*), тадашњи председник САД је изјавио да “рат против терора” почиње са Ал Каидом, али се не завршава ту, већ

онда када се свака терористичка група на глобалном нивоу порази (The Guardian, 2001), чиме се отвара својеврсна могућност да се вештом секуритизацијом мање-више било која непожељна група прогласи терористичком, те да се „прогласи сезона лова на ту групу“. Поред тога, Буш је јасно ставио до знања да остатак света може да буде или „на њиховој страни или на страни терориста“, користећи се термином „осовине зла“ да означи Иран, Иран и Северну Кореју (Atlas, 2012: 356) суштим опонентима слободе и правих вредности. Овакав вид пропаганде је умногоме утицао на обликовање перцепције о комплетном исламском свету као радикализованом. Поред тога, овакав наратив је представљао параван за бројне операције које је Запад, на челу са САД спроводио почев од инвазије на Авганистан 2001. године, преко инвазије на Ирак 2003. и последично удела у „Арапском пролећу“ од 2010. Слично горе споменутој пропаганди везаној за Хусеина, у случају „Арапског пролећа“, САД се фактички представља као ослободиоцем од тоталитарних режима у Магребу и Леванту и носиоцем демократских вредности и слободе (Atlas, 2012: 358). Амерички сенатор Алберт Бевриџ (*Albert Beveridge*) је ишао толико далеко да је тврдио да је Бог изабрао САД да буде царство и водиља ка истини и миру у свету (Atlas, 2012: 358).

Ипак, с обе зараћене стране су постојала пропагандна дејства, па је тако план ирачких превратника био да стекну подршку користећи се насиљем као пропагандним алатом. Без претераног технолошког улагања, превратници су успели да пренесу своју поруку и стекну подршку. С тим у вези, путем графита су величали бројне вође група, док су прекоревали ирачку владу (Garfield, 2007: 24). Исто тако, превратници су снимали и ширили дигиталне садржаје путем дискова и презентовали их истом делу популације које је таргетирала Влада САД у својим пропагандним материјалима (Garfield, 2007: 26). Поред тога, успостављене су нове телевизијске станице на арапском језику с циљем да шире пропаганду у корист ирачке коалиције (Schleifer, 2005).

Са друге стране, САД је вешто имплементирала црну пропаганду, креирајући притом лажне радио личности које су имале улогу да шире про-америчку пропаганду, а које су наводно уједно били симпатизери Садама Хусеина. Радио Тикрит је био један од репрезентативних примера тога (Schleifer, 2005). Још један пример коришћења црне пропаганде је тај где је САД платила Ирачанима да објаве новинске чланке написане од стране америчких трупа да би их представили као непристрасне (Garfield, 2007).

Амерички избори 2016. су такође били мета пропаганде, у овом случају руске. Циљ је било изазивање конфузије међу бирачима у вези са диференцијацијом

обмањујућих од истинитих вести. Захваљујући друштвеним мрежама, овај процес је био умногоме олакшан (Select Committee On Intelligence, 2020). О овоме ће више речи бити у наредним поглављима.

Свакако симплистичко гледиште по питању узрока за западно учешће и евентуално изазивање сукоба диљем Блиског истока није оправдано, управо због тога што интереси и борбе за позицију у међународној хијерархији нису увек кристално јасни, те је стога свако свођење по дефолту погрешно. С тим у вези, „прави“ разлози западног мешања у унутрашњу политику блискоисточних земаља завређују посебан рад, и у њима неће бити превише разматрања током овог рада, поготово имајући у виду да је централни фокус на, у тренутку писања рада, још увек активно конфликт у Украјини.

Оно што пак треба споменути јесу различити облици пропаганде коју је Запад водио против политичког естаблишмента блискоисточних земаља у тренутку када се спремао или већ отпочео војна дејства.

2.4. Методи психолошко-пропагандних дејстава

Када се говори о психолошко-пропагандним дејствима, ретки су сценарији где се примењује искључиво једна метода. Наиме, пропаганда се спроводи најчешће као резултат комбинације више метода које, у зависности од циља ком се тежи, могу изазвати разичите последице.

Можда је један од најдоминантнијих начина ширења пропаганде онај који спроводе обавештајне службе. Ово је посебно интересантно из разлога што обавештајне службе психолошко-пропагандна дејства спроводе на врло субверзиван начин. У том контексту, дејства која користе су изразито прецизно испланирана, тако да страна ка којој су уперена (страна земља и њени грађани) није свесна ситуације (Стајић, 2015: 245–246). С тим у вези, методи који се користе да би се спровеле пропаганде активности подразумевају:

- Демонстрацију силе и претњу да ће се иста употребити (иницирање акција попут покрета оружаних снага према државној граници, извођење вежби и маневара, повреда државне границе и ваздушног простора, и слично);
- (Дез)информационе активности (протурање одабраних информација, пропаганда помоћу вести, саопштења, гласине и утицај на садржај појединих информација и публикација путем позиција у средствима јавног информисања);
- Активности мекшег карактера (дебате, скупови, конференције са политичким истомишљеницима); и

- Дистрибуција мултимедијалних садржаја (часописи, новине, билтени и филмови хостилне садржине).

2.5. Циљеви психолошко-пропагандних дејстава

Три дистинктивне фигуре су утицале на популаризацију поимања супериорности раса. Наиме, пре Дарвиновог најпознатијег дела „О пореклу врста“ (*Origin of Species*), гроф Гобино је настојао да истакне интелектуалну супериорност немачке расе¹, те се није суздржавао од спомињања како би ступање у брак и продужавање лозе са припадницима друге расе резултирало дегенерацијом потомака. Чемберлен (*Houston Stewart Chamberlain*), анти-Семита, је до те мере био идеолошки индоктриниран да је веровао, те последично тврдио да је Исус Христ био Аријевац, чиме је потковао своју тврдњу да немачки народ води директно порекло од њега. Поред ове двојице, важну улогу у представљању друге расе као инфериорније је Ернст Хекел (*Ernst Haeckel*). Он је еклатантан пример онога на шта се односи логичка грешка „аргумент од ауторитета“. С обзиром да је био професор биологије, као и то да је био страствен бранилац теорије еволуције, његове тврдње о супериорности Немаца и инфериорности Јевреја су дубоко уродиле плодом (Walton, 1994: 787).

Сва тројица претходно поменутих личности су имали за циљ да докажу супериорност Немаца у односу на остале народе, као и да докажу како су Јевреји у сваком погледу инфериорнији, те да је потпуно оправдано њихово истребљење. С тим у вези, они су тенденциозно таргетирали широке народне масе, ради стварања што бољег ефекта. Циљ пропаганде је да се циљној групи пошаље порука, коју ће та група потом прихватити (Jowett & O'Donnell, 2012: 295).

2.6. Психолошко-пропагандна дејства као елемент стратегије

Као што је Осинга рекао, стратегија представљала мост који повезује војну моћ са извесном политичком сврхом, те омогућава постизање политичких циљева кроз примену војне силе. Психолошко-пропагандна дејства су увек вид неке стратегије. Она су та која припремају терен и олакшавају остварење политичких циљева. С тим у вези, једна од сврха пропаганде је да задржи легитимност институције/организације испред које стоји, те да осигура легитимитет њених активности (Jowett & O'Donnell, 2012: 291).

Фигура која осмишљава пропаганду најпре дефинише стратегију и у њеним оквирима начине на које ће је спроводити. Тако, одређује сет веровања, вредности,

¹ Термин „раса“ се у поменутом контексту не односи на расу као биолошки конструкт, већ се говори о социолошкој призми.

ставова, перцепција и образаца понашања, који конституишу норму унутар друштва које ће диктирати све што је у његовим оквирима пожељно (Jowett & O'Donnell, 2012: 291). Да би пропаганда била успешна, актер који је осмишљава, мора да буде у току са актуелним дешавањима и интерпретацијом актуелних догађаја. Такође, мора добро да познаје историјски контекст унутар друштва, заједно са његовим системом вредности, текућим проблемима са којима се оно суочава, као и све актере који имају било какав утицај у друштву (Jowett & O'Donnell, 2012: 292). Анализирајући структуру институције која стоји иза пропаганде, може да се закључи да је она дубоко хијерархизована са тачно одређеним улогама. На челу пропаганде се налази вођа, који углавном поседује карактеристике неопходне за спровођење успешне пропаганде (попут харизме, могућности успостављања блиског односа са циљном групом, идеологије, итд). Овде се посебно говори о артикулацији специфичних циљева и конкретних средстава која ће се користити да би се пропаганда спровела (Jowett & O'Donnell, 2012: 294). Институција, на челу са лидером/вођом, мора пажљиво да одабере средство (медиј) помоћу којег ће таргетирати циљну групу. Тако је чест случај да су медији посредством којих се шири пропаганда, доминантно под строгим контролом институције (Jowett & O'Donnell, 2012: 294). Напоследку, учинак пропаганде би увек требало да се евалуира кроз свој исход – ефекат који је постигнут међу циљном групом (Jowett & O'Donnell, 2012: 299).

3. ИНФОРМАЦИОНЕ ОПЕРАЦИЈЕ – ПОЈМОВНО ОДРЕЂЕЊЕ

Пре упуштања у појмовно одређење информационих операција, треба имати у виду чињеницу да постоји још један термин који може да ствара конфузију при дефинисању. Наиме, информационе операције као и информационо ратовање представљају два релативно слична, али опет веома различита појма. Постоје два становишта са која могу да се посматрају када се непосредно упореде.

Према једном становишту, информационе операције представљају шири термин у односу на информационо ратовање из разлога што операције бивају фокусиране на људски аспект употребе информација, притом подразумевајући и анализу садржаја на друштвеним мрежама, процес доношења одлука и ланац комадновања и контроле.

Са друге стране, информационе операције могу да се сагледавају и као део шире стратегије у виду операционализације информационог ратног плана. У том случају, информационо ратовање може да се сагледава као шири појам, јер поред конкретних операција које се спроводе, овај концепт обухвата и бојно поље, као и адекватно управљање информационо-комуникационим технологијама да би се остварила предност над противником. Овај концепт подразумева злоупотребу информација у које верује мета да би потом та иста мета донела одлуку у корист онога који спроводи информационо ратовање. Уједно, информационо ратовање обухвата и ширење пропаганде, понекад ради чисте манипулације или пак деморалисања противника (Burns, 1999).

За потребе рада, информационо ратовање ће се сагледавати као шири концепт у односу на информационе операције, јер би у овом контексту информационе операције представљале само један сегмент у склопу шире стратегије која чини информационо ратовање.

3.1. Дезинформација као кључни елемент информационих операција

Врло често се наилази на грешку приликом схватања појма дезинформација јер се исти често меша са појмом погрешна информација. Најпре, погрешна информација је шира категорија од дезинформација. Погрешне информације се могу најопштије одредити као нетачне или обмањујуће информације које се намерно или не намерно представљају као чињенице. У том смислу, оне се могу кретати од комичних (нпр. да се еспресо у Србији служи са парчетом парадајза како је сугерисао један корисник платформе Редит), преко забрињавајућих (нпр. истицање непоузданости ПЦР тестова на основу некомпетентног покушаја једног државника да сипајући кока колу покаже да је то пиће позитивно на САРС-КоВ-2),

па до врло опасних (нпр. отворено негирање постојања неке болести или оправдање оружане агресије). Са друге стране, дезинформације представљају подскуп погрешних информација. Главна одредница дезинформација јесте да су то лажне информације које се свесно и намерно шире како би се јавност или одређена циљна група обманула (Bittman, 1985: 49–50). У том смислу, правилно пласиран сет дезинформација у друштву које је проткано системима који омогућавају брзо комуницирање, може врло лако направити велики хаос чије последице је касније веома тешко санирати. Један од репрезентативних примера је управо операција „Инфекција“ о којој је већ било речи.

Најчешће се дезинформације зачињу од стране обавештајних служби, потом и невладиних организација, као и приватних корпорација (Goldman, 2006: 43). Међутим, медији играју кључну улогу у преношењу дезинформација управо од стране влада држава. Са друге стране, у одређеним околностима (најчешће када је у питању поп култура, живот славних личности и сл) саме медијске куће могу бити генератори лажних вести, у циљу постизања већег публицитета путем сензационалистичких наслова, текстова и, неретко, неистинитих/полуистинитих информација. Ипак, када се говори о овој другој околности, тешко се може говорити о пропаганди у конвенционалном смислу.

3.2. Класификација дезинформација

С обзиром да је речено како су дезинформације заправо лажне информације које се тенденциозно шире циљној публици, најпре треба класификовати ову подгрупу погрешних информација.

Једна од класификација дезинформација обухвата следеће поткатегорије (Стајић, 2015: 203–204):

- **Лажне вести** – Генерисање и ширење лажног садржаја, односно намерно обмањујући чланци осмишљени да опонашају изглед стварних чланака из етаблираних новинских организација (Guess & Lyons, 2020: 11). Данас се доминантно шире како путем традиционалних тако и путем модерних медија.
- **Могуће, али погрешне информације** – Пример је инцидент који се одвио на Олимпијским играма у САД 1996, када је полицијски службеник који је пронашао подметнуту бомбу представљен као први осумњичени. Овај вид дезинформација може да се сврста као подскуп лажних вести;
- **Цензурисане информације „за добробит грађана“** – Овде се може споменути пример рекламирања уградних ваздушних јастука у колима од стране аутомобилских компанија, које су оствариле знатну зараду а да

притом нису уједно навеле и последице тих јастука (они могу убити људе слабијег здравља и децу), те нанети више штете него користи;

- **Тачне вести са погрешним закључком** – Деструктивна улога медија се огледа у случају где је објављена вест како су агенти ЦИА шверцовали велику количину дроге из Никарагве у Лос Анђелес, али је ова тачна вест изврнута у очима јавности јер је учитана као пропаганда уперена против црначке популације;
- **Статистичке информације** – Овај вид дезинформација може да буде изузетно деструктиван јер се овим путем може дати потпуно валидна статистика, али да буде интерпретирана спрам сопственог нахођења. У конкретном случају, Сели Кларк (*Sally Clark*) је осуђена за убиство својих синова, иако је касније доказано да су оба детета преминула од синдрома изненадне смрти одојчади. До овога је дошло јер се тужилаштво ослањало на статистичке податке педијатра који је сведочио да је вероватноћа да оба детета умру од синдрома изненадне смрти одојчади и то у приближно истом узрасту 1 у 73 милиона. Касније је Краљевско статистичко друштво (*Royal Statistical Society*) издало званичну изјаву спрам које не постоји статистичка основа за докторову тврдњу, те изразило забринутост „злоупотребе статистике на судовима“ (*Royal Statistical Society*, 2001).
- **Историјске информације** – „Ако немају хлеба, нека једу колаче“, реченица за коју ипак не постоји поуздан доказ да ју је Марија Антоанета икада изговорила или пак пример мита који се неретко провлачи како у поп култури тако и у образовним системима, а за који се као једини доказ може узети библијска реч. Тај мит се огледа у наративу да су јеврејски робови у Старом Египту били злоупотребљавани за изградњу монументалних објеката, доминантно пирамида. Археолошки докази указују на супротно, односно да је у процесу изградње пирамида било укључено небројено професионалних зидара, архитекти и других грађевинских стручњака тог времена, који су чак сахрањивани у истим тим пирамидама или у непосредној близини. Проблем у овим „информацијама“ лежи управо у немогућности да се њихова истинитост потврди, али су оне већ увелико прихваћене као тачне.

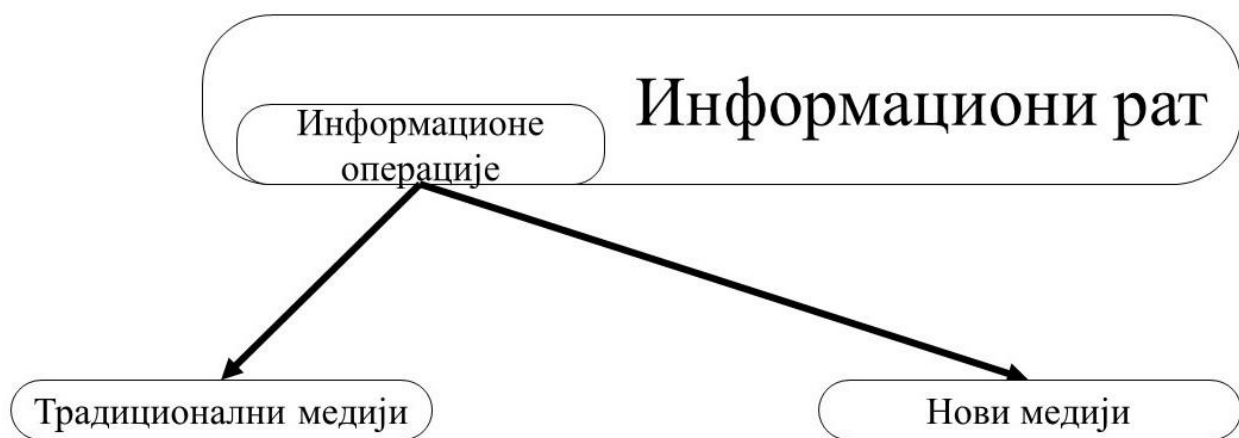
•

3.3. Информационе операције кроз историју

Пре него ли се отпочне са залажењем у историјски контекст информационих операција и њиховом развоју кроз историју, треба споменути неколико ствари. Најпре, информационе операције обухватају шири аспект у односу на операције

које се одвијају у сајбер простору. Иако завидне у обиму, сајбер операције (сајбер напади и злоупотреба сајбер простора као средстава масовне комуникације (Путник, 2009:73)), су ипак ограничене на ту сферу.

У том смислу, интересно је споменути да информационе операције у савременом добу доминантно (зло)употребљавају сајбер простор да би се каналисале до циљне групе. Са друге стране, не треба и даље занемарити улогу традиционалних медија (штампа, телевизија, радио, и томе сл). Имајући у виду претходно речено, информационе операције су старе колико и прве цивилизације, док су сајбер операције кренуле да се спроводе откако се развија Веб 2.0.

Слика 3. – Положај информационих операција у односу на информационо ратовање и приказ модалитета њиховог спровођења

У слици изнад су информационе операције представљене као део информационог ратовања, што је претходно наведено у раду. Као такве, информационе операције се спроводе путем традиционалних (телевизија, штампа, књиге, радио, итд) и/или путем нових медија (б/влогови, електронски часописи, портали, форуми, друштвене мреже, итд). Нови медији су део сајбер простора и угрубо представљају средства масовне комуникације. Као таква, она се могу употребити у сврхе информационих операција као што је претходно наведено.

Појава информационих операција може да се издвоји у неколико фаза. Прва фаза би се завршила у XIX веку (Kurychok, 2017: 54), јер од тог периода почињу да се јављају добро осмишљене и испланиране операције као саставни део шире стратегије. Ратни и међуратни период су обележиле поједине изузетно добро стратешки осмишљене информационе операције. Примера ради, британска обавештајна служба је учествовала у фабрикацији Зиновјевог писма (1924), лажног документа који је објављен у виду писма путем Дејли Мејла (*Daily Mail*). Писмо је наводно написано од стране шефа Коминтерне, Грегорија Зиновјева, у ком он

Комунистичкој партији Велике Британије наређује да се укључи у побуњеничке активности. Наиме, у писму се тврдило како би обнављање дипломатских односа Велике Британије са СССР под лабуристичком владом радикализовало британску радничку класу. С обзиром на бурне реакције јавности, дошло је до убедљиве победе конзервативаца и потпуног колапса Лабуристичке партије (Grant, 1967).

Још један од примера овог типа је спроведен током II светског рата у виду операције „Млевено месо“, где је циљ био да Савезници (на челу са британском обавештајном службом) протуре дезинформацију војној обавештајној служби Немачке да би их уверили како ће напасти Грчку. То су спровели тако што су леш бескућника из Велса прерушили у униформу британског мајора, који је са собом носио фабрикована тајна документа и који је испливао на обалама Шпаније (Lane, 2010). Поред већ наведене операције „Инфекција“, као једне од најуспешнијих и најрепрезентативнијих дезинформационих кампања спроведених у историји, период Хладног рата је обележен и другим малициозним примерима. Си-Ен-Ен ефекат (*CNN effect*) је дефинитивно пример информационе операције која је показала како медијско спиновање може да утиче на сејање наратива у јавном мњењу. Наиме, медијска покривеност током хуманитарних криза у Ираку (1991), Сомалији (1992), Босни (1995) и наводне хуманитарне кризе на Косову (1999), била је прожета акцентовањем људске патње, као и монополисањем над емоцијама циљне групе. Дакле, стручно уврежено мишљење је да како политичка извесност опада, утицај медија на ток вести се повећава и обрнуто. Имајући то у виду, политичка неизвесност се манифестовала на микро-нивоу када су шокантне слике и сензационалистички наслови из сукоба у Босни ухватили политичке лидере неспремне. На макро-нивоу пак, то се огледало кроз жигосање САД као силе која је изгубила компас након окончања Хладног рата (Robinson, 2005: 344–346).

Чињенично је стање да су информационе операције „ухватиле“ замах са развојем друштвених мрежа, јер су им оне, као средство, олакшале ширење дезинформација муњевитом брзином до жељене пубlike. У последње време, канали комуникације, који се користе да би се шириле дезинформације, успевају да направе бржи и јачи утисак у односу на претходно споменут Си-Ен-Ен ефекат. Без дубиозног залажења у специфичне примере, информационе операције се континуирано спроводе како на микро, тако и на макро нивоу, у зависности од тога како актерима који их спроводе одговара. У последњих неколико година, може се приметити прегршт дезинформација у вези са коронавирусном болести. Рецимо, 30. јануара 2020. године, ББЦ (*BBC*) је известио о развоју теорија завере и лоших здравствених савета у вези са КОВИД-19. Примери у то време подразумевали су лажне здравствене савете који су се делили на друштвеним мрежама и у приватним разговорима, као

и теорије завере као што је избијање епидемије које се планира уз учешће Пирбрајт института (Shmerling, 2020). Гардијан је 31. јануара навео седам случајева дезинформација, додајући теорије завере о биолошком оружју и везу са 5Г технологијом, укључујући различите лажне здравствене савете (Taylor, 2020).

3.4. Краткорочни и дугорочни ефекти информационих операција

На основу претходно написаних поглавља, може да се изведе самосталан закључак у вези са последицама и ефектима информационих операција. Бројне последице се и данас увиђају и веома је тешко оспорити их у јавности, упркос постојећим доказима који говоре у прилог истини. На пример, данас и даље круже гласине како је ХИВ створен у америчкој лабораторији, те да је опште познато како је могуће вирусе вештачки генерисати у лабораторији, иако технологија и даље није толико унапредовала. Што се неких савремених примера тиче, постоје они везаних за то да је КОВИД-19 створен у лабораторији у Вухану како би „светски моћници“ попут Била Гејтса и Џорџа Сороса свели популацију на „златну милијарду“, али и многи други, помало комични примери.

Други малициозни ефекти информационих операција могу да се увиде и у такозваном Пицагејт скандалу (*Pizzagate scandal*), који се везује за период председничких избора у САД 2016. године. Наиме, дезинформација је кренула да се шири путем форума Форчен (*4-chan*), Ејтчен (*8-chan*), Редит (*Reddit*) и Твитер (*Twitter*) како мејлови Џона Подесте (*John Podesta*) које је Викиликс (*Wikileaks*) пустио у јавност садрже шифроване поруке које повезују поједине високе званичнике Демократске партије (укључујући Подесту и Хилари Клинтон (*Hilary Clinton*), тада кандидаткињу на председничким изборима) са трговином људима и сатанистичким ритуалима сексуалне експлоатације деце (Bleakley, 2021: 2) у ресторану Пицагејт. Иако примамљиво бројним теоретичарима завере, ипак је интензивна истрага, која је подразумевала и темељно претресање ресторана Пицагејт, доказала да је овај „скандал“ фабрикован. Иако је ова информациона операција требало да послужи као једна од олакшица која ће Републиканској партији донети победу на изборима, заживела је много дуже од иницијално очекиване процене. Тако и данас, навелико распрострањена дезинформација обитава као вест која је прихваћена као валидна не само у америчком друштву (где трећина одраслих верује да је фабрикација истинита (Tsfati et al, 2020: 159)), већ диљем света.

3.5. Информационе операције као део психолошко-пропагандних дејстава

Сви претходно наведени примери не представљају ни најмањи део укупног броја информационих операција које су се спровеле до сада. Иако је примера заиста много, битно је да се не оде у ширину и овим путем објасни комплексна, испреплитана веза која постоји између информационих операција и психолошко-пропагандних дејстава.

Дезинформација је скована да би обманула и као таква може да буде итекако деструктивна (Guess & Lyons, 2020: 11). Управо дезинформације могу да се искористе као оруђе пропаганде у сваком смислу те речи. Наредни део рада ће бити комплетно посвећен сагледавању симбиотичког односа дезинформација и психолошко-пропагандних дејстава услед конфликта у Украјини који, и у физичком и у виртуелном смислу, отворено траје осам година. Сви претходно поменути облици дезинформација, на челу са лажним вестима, су били стратешки употребљавани као вид дискредитације и Русије и Украјине од стране оне друге. Коришћење пропагандних дејстава ради стварања скандалозних материјала, пребацивања осећаја кривице и обмањујућег садржаја (Vamanu, 2019: 199) је довело до тога да информационе операције амплификују кривицу и створе одређени наратив у међународним односима када је сукоб у питању.

Ништа мање руска обавештајна служба није била укључена у америчке изборе 2016. године и када се одвио споменути Пизегејт скандал. Међутим, овде је Русија „умешала прсте“ тиме што је створила мрежу ботова који су имали улогу да подржавају председничког кандидата Доналда Трампа (*Donald Trump*) на предстојећим изборима. Наиме, доминантно је коришћен Твитер, чиме је барем 1,4 милиона налога накнадно идентификовано да је јавно подржавало Трампа, кроз цитирање, дељење, лајковање и друге методе подршке (Golovchenko et al, 2020: 363).

Имајући у виду претходно споменуте примере, не само у овом, већ и у претходним поглављима, може да се дође до конклузије да је заиста велики број примера постоји где се види очигледна међузависност информационих операција и пропаганде. Дакле, наредно, као и последње поглавље ће бити у потпуности посвећено анализирању симбиотичког односа ова два појма на примеру конфликта у Украјини. С обзиром да овај конфликт траје званично већ осам година, биће изузетно тешко обухватити све примере, али ће се настојати да се наведу они најрепрезентативнији који су формирали нови ток информационог ратовања.

4. КРИЗА У УКРАЈИНИ

Као што тема овог рада налаже, у последњем поглављу ће настојати да се направи објективна анализа до сада спроведених информационих операција, а које су саставни део пропагандних дејстава током конфликта у Украјини, који је отпочео већ 2014. године. Узимајући то у обзир, у наредна два поглавља ће се износити чињенице, те ће све ствари бити објективно исказане.

Две сукобљене стране су у начелу Русија и Украјина. Међутим, док је једна страна кризе јасна (Украјина и оружане снаге Украјине), друга/е страна/е нису толико јасно оивичене. Пре свега, постојала је групација такозваних украјинских националиста који нису имали никакву везу с војском Украјине, односно били су партикуларистичка група. Друга групација, која је имала исто обележје до почетка ратних дешавања, су били украјински нацисти (познати као Азовци), који такође нису имали везе са украјинском војском, док нису инкорпорирани у исту око времена избијања отвореног сукоба у фебруару 2022. године (управо ту групацију је Руска Федерација искористила зарад фабрикације *casus belli*-ја денацификације). Са друге стране, спољна група која је утицала на дешавање јесу припадници званичних оружаних снага Руске Федерације, чије присуство у Украјини Русија никад није признала, штавише контстантно је оповргавала било какво учешће у украјинској кризи (слично као што је СФРЈ/СРЈ под Милошевићем тврдила да ни на који начин њена војска не учествује у ратовима у Хрватској и Босни).

За оквирни почетак овог сукоба, може да се узме новембар 2013. године када је украјински народ протествовао против одлуке тада актуелног председника Виктора Јануковича (*Viktor Yanukovich*) да не потпише споразум о политичком придруживању и слободној трговини са Европском унијом, те је уместо тога одабрао да успостави ближе везе са Русијом и Евроазијском економском унијом (Interfax-Ukraine, 2013).

У периоду од осам година, дошло је до руске анексије Крима, рата у Донбасу, поморских инцидената, континуираних политичких тензија, сајбер напада и ланаца протеста диљем Украјине. Напоследку, тензије су резултирале отвореним оружаним сукобом оног момента када је Русија извршила инвазију на Украјину 24. фебруара 2022. године. У овом поглављу ће се износити само опште информације у вези са дешавањима у протеклих осам година.

4.1. Евромајдан као увертира сукоба

Период раних 2000-тих година је обележен покушајима украјинског парламента да интензивира односе са Европском унијом (ЕУ), те започне процес приступања

организацији. Од 2012. године Јануковичева влада је постојано радила на Споразуму о стабилизацији и придруживању. Потписивање оваквог споразума би последично наводно довело до негативног утицања на трговинску везу која је постојала тада између Русије и Украјине, с обзиром да је до тог тренутка Руска Федерација била највећи трговински партнер Украјине (Workman, 2019). Континуирано председничково одлагање потписивања споразума са ЕУ (Kramer, 2013), резултирало је протестима диљем Украјине који су јавности познати као „Евромајдан“ (BBC, 2014). Протести су кулминирали у фебруару 2014. године када је дошло до директне конфронтације између полицијских снага и цивила, чиме је преко 1100 људи било повређено (Radia, 2014). С обзиром на околности, 21. фебруара је потписан споразум између лидера опозиције у парламенту и Јануковича, где је тражено формирање привремене владе, уставних реформи и одржавање ванредних избора (Al Jazeera, 2014). Последично се полиција повукла из Кијева сутрадан, те је Јанукович побегао из државе (Frizzell, 2014). Исти дан је преко 72% парламента гласало за његову смену са власти (Booth, 2014).

4.2. Протести у регијама у којима је већинско становништво руско

Након Јануковичеве смене с власти, Русија се огласила јавности изјавивши како је та иста смена била илегални пуч, те није признала новоуспостављену владу. Убрзо потом су уследили протести у источним и јужним деловима Украјине, у којима је и сада већ бивши председник имао подршку. Ти протести су кулминирали референдумом који је био међународно непризнат а који се тицао отцепљења Крима и његовог последичног припајања Русији. Убрзо потом, Крим је анектиран од стране Русије (DeBenedictis, 2021: 1). Упоредо су се одвијали такозвани анти-Мајдански протести од стране руски оријентисаних присталица у источним и јужним деловима Украјине. Поред ових, поједини локални сепаратисти који су били финансијски подржани од стране руске обавештајне службе су окупирали зграде владе у областима Доњецк, Лугањск и Харков у марту (Kuzio, 2017: 252).

Следећа фаза протеста је започета у априлу 2014. када је у окупираним областима покренуто сепаратистичко превратништво. Да би повратила контролу над областима, украјинска влада је покренула антитерористичку операцију, где је послала војне снаге да сузбију немире (D'Anieri, 2019: 234).

Са друге стране, немири у областима Одеса и Харков нису ескалирали у оружани конфликт, већ је мир успостављен захваљујући локалним властима, мада су се немири у виду бомбашких напада од стране про-руских присталица наставиле (Kofman et al, 2017: 39).

4.3. Анексија Крима

Без претераног залажења и додатног историјског компликовања у вези са ситуацијому Криму, довољно је нагласити како је Крим био саставни део Русије све до 1954. године. Тада је генерални секретар Комунистичке партије СССР, Никита Хрушчов, декретом Президијума врховног савета СССР направио прераспodelу унутрашње територијалне организације, тиме што је предао Крим Украјини (Ragozin, 2019). На тај начин је настојао да покаже како су унутрашње границе унутар савеза нерелевантне.

Поновним скоком на фебруар/март 2014. године, долази до континуираних немаира и протеста на Криму. Најпре је Анатоли Мохјилов, премијер Крима, изјавио да стоји иза одлука новоуспостављене украјинске владе (Radio Sloboda, 2014), да би у данима који су уследили дошло до тензија од стране про-руских присталица који су на зграду владе у Симферопољу поставили руску уместо украјинске заставе (Uniah, 2014). Слично је покушано и у другим градовима на Криму.

Крајем фебруара су необележене снаге, познате касније као „мали зелени људи“, заједно са локалном милицијом окупирале територију Крима на челу са Севастопољем, док су руске специјалне снаге окупирале зграду Врховног савета Крима и зграду Савета министара у Симферопољу (Higgins & Erlanger, 2014). Поступак је био исти као претходни – на зградама су постављене руске заставе, а испред њих барикаде (Gumuchian et al, 2014). У налету ових догађаја, заказана је хитна седница парламента, којом је распуштена Мохјиловљева влада и успостављена влада партије Руског јединства, на челу са Сергејем Аксјоновим (Ayres, 2014).

У надолazeћем периоду је Аксјонов саопштио да ће његова влада вршити контролу над свим стратешки важним тачкама на полуострву, а уједно је придобио и званичну подршку Владимира Путина и Руске Федерације у виду помоћи ради обезбеђивања мира и стабилности (Mirovalev, 2014).

Још једна релевантна ставка у вези са анексијом Крима је и сам референдум који се тиче његовог статуса. Референдум је одржан 16. марта 2014. године где је преко 97% становништва на Криму гласало у корист интеграције ове области Руској Федерацији (Morello et al, 2014). Међутим, овде је заправо интересантан начин на који су формулисана питања на референдуму. Наиме, питања су била стипулирана на следећи начин (Rayman, 2014):

- „Да ли подржавате придруживање Крима Руској Федерацији као држављанин Руске Федерације?“
- „Да ли подржавате обнављање устава Крима из 1992. и статус Крима као дела Украјине?“

Иако питања делују релативно јасна и концизна, постоји спорење у вези са другим питањем око кога и настаје конфузија. У оригиналној верзији Устава, Крим је издвојен као независна држава, да би 24 часа касније тај део био модификован, те је Крим ипак припадао Украјини (Mohieddeen, 2014). С тим у вези, долази се до низа питања која исходе из оваквог референдума, јер је друго питање итекако амбивалентно, те се не зна са сигурношћу да ли је на овом референдуму уопште постојала опција да Крим остане у саставу Украјине.

4.4. Оружани сукоб у Донбасу

Као што је већ споменуто неколико пута, циљ овог рада није да се залази у дубиозну историјску анализу тока догађаја који су се десили у протеклих осам година. Рат у Донбасу је оружани сукоб који траје од 2014. године, те је изузетно тешко не залазити у ширину. Исто тако, управо због тога што тема овог рада није анализа конфликта у Украјини, те рата у Донбасу, многи детаљи, који не би утицали на боље разумевање овог рада ће бити изостављени. То не значи да дешавања у Украјини *per se* у том временском опсегу нису битни, већ да не би допринели бољем објашњењу информационих операција које су саставни део пропаганде коју спроводе обе стране у сукобу. Стога ће бити само неке ставке из овог рата споменуте, што опет не треба да указује на то да су оне које су изостављене безначајне.

У периоду између марта и априла 2014. године, про-руски демонстранти су успели да окупирају зграду Регионалне државне управе у Доњецку (D'Agata, 2014), зграду украјинске безбедносне службе у Лугањску и спроведу сличну окупацију других релевантних институција у Харкову (Agence France-Presse, 2014). Након одржаних референдума и у једној и у другој области, једнострано су проглашене Доњецка Народна Република и Лугањска Народна Република.

Жестокe битке вођене током 2014–2015. године окончане су тако што су једну трећину територије региона, украјинског најурбанизованијег дела, заузеле две руске прокси државе, самопроглашене Доњецка и Луганска Народна Република. Између септембра 2014. и фебруара 2015. Русија, Украјина, Француска и Немачка потписале су неколико споразума из Минска, који су на крају зауставили напредовање трупа и значајно смањили борбе. Али споразуми никада нису спроведени, а борбе су прерасле у рововски рат, са око 75.000 војника који су се

суочили дуж линије фронта дуге 420 километара која сече кроз густо насељена подручја (International Crisis Group, 2022).

4.5. Руско-украјинска криза

Први квартал 2021. године, тачније, месеци март и април, су у Украјини обележени гомилањем трупа и војне опреме у близини руске границе са Украјином, као и на Криму. Имајући у виду да је овакав екстензиван потез представљао највећу мобилизацију још од анексије Крима 2014. године, не изненађује како забринутост украјинског становништва, тако и међународне заједнице (Holland et al, 2021).

До средине прошле године, трупе су делимично повучене, иако је војна инфраструктура остала нетакнута. Наредно гомилање је започето у октобру исте године, уз додатно распоређивање трупа на новим фронтовима уз велику бројчану потпору у односу на претходни пут. До краја године, 100.000 припадника руске војске је било стационирано око граница са Украјином и то са три стране (Troianovski & Sanger, 2022). У целокупном периоду, руски званичници су децидно порицали планирање инвазије на Украјину (Kiely & Farley, 2022).

Сам крај претходне године је обележен заоштравањем ситуације на међународном плану између САД и НАТО с једне, и Русије са друге стране. Наиме, Русија је издала ултиматум у име руског министра за спољне послове, Сергеја Лаврова, инсистирајући да савез повуче сву војну инфраструктуру из земаља чланица централне и источне Европе, да се обавезе на то да постовјетске републике, укључујући и Украјину никада не буду примљене као чланице, те да НАТО заустави сваки облик војне сарадње са њима. Другим речима, Русија би себи опет обезбедила централну позицију међу земљама пост-совјетског блока, док би те исте земље које су чланице НАТО услед прихватања ултиматума, представљале тампон зону између Русије и НАТО (Gretskiy, 2022).

На основу раније споменутог, Русија нагло мења приступ, имајући у виду да је одувек формално прихватала сада две самопроглашене републике у Донбасу као интегрални део Украјине. Овакав став је, између осталог, био и последица протокола из Минска². Међутим, у надолazeћем периоду су постојале најаве како би Русија могла да призна независност Доњецке и Лугањске Народне Републике, што се последично и десило 21. фебруара, када је и распоредила своје трупе у Донбас, чиме су потпуно анулирани протоколи из Минска (Hernandez, 2022). Сутрадан је Путин и озваничио престанак важења протокола, те је Савет

² Серија уговора којима је требало да се обезбеди прекид ватре и последично рата у Донбасу. Ниједна од касније ревидираних верзија уговора није прихваћена, упркос иницијално потписаним верзијама уговора (Roth & Borger, 2022).

Федерације једногласно одобрио употребу војне силе на признатим територијама (RIA news, 2022). Два дана касније, 24. фебруара, Путин је најавио спровођење „специјалне војне операције“ у Донбасу, те је започео са инвазијом на Украјину (Center for Preventive Action, 2022).

4.6. Оружани сукоб у Украјини

Треба имати у виду да је у тренутку писања рада, инвазија у Украјини и даље у току, те да се на дневном нивоу генеришу нове информације. С тим у вези, ово поглавље ће бити ограничено само на неке кључне тачке дешавања која су се десила у последњих шест месеци.

Руска инвазија на Украјину је започета ујутру 24. фебруара 2022. године када је Путин као *casus belli* искористио демилитаризацију и денацификацију Украјине (Grunau et al, 2022). Међутим, овде треба имати у виду да Русија никад није званично објавила рат Украјини, иако све активности на територији Украјине имају обележја рата. Наиме, према циљевима ОУН, специфично првом (очување међународног мира и безбедности) и другом (развијање пријатељских односа међу народима заснованих на поштовању начела равноправности и самоопредељења), постоје одређена начела у сагласности са којима се дати циљеви остварују. За потребе рада, најбитније су треће и четврто начело, односно решавање спорова мирним путем, тако да међународни мир и безбедност, као ни правда, не буду угрожени, и уздржавање од претње силом или од употребе силе против територијалног интегритета или политичке независности ма које државе (Вучинић, 2009: 22–23).

Имајући у виду четврто начело о уздржавању од претње или од употребе силе, битно је напоменути да је Генерална скупштина ОУН 1974. године усвојила Резолуцију о дефиницији агресије (General Assembly resolution 3314 (XXIX)). Према датој Резолуцији, оружаном агресијом се сматра употреба оружане силе једне државе против суверености, територијалне целокупности или политичке независности друге државе, односно ма на који други начин који није у сагласности са Повељом Уједињених нација како то проистиче из ове дефиниције. Како Вучинић сумира, агресорски рат је злочин против међународног мира, који повлачи међународну одговорност, због чега се не може оправдавати никаквим политичким, економским, војним или били којим другим разлозима. Дакле, наведена правила и принципи намећу обавезу одрицања од политике и праксе претње или употребе силе у међународним односима, односно од нападачког (агресивног) рата као средства решавања међународних спорова (Вучинић, 2009: 23).

У глави VII Повеље ОУН назначено је да уколико Савет безбедности УН утврди да постоји претња, повреда миру или агресија, последично може да предузме акције у

виду примене силе, ради спречавања погоршања ситуације и поновног успостављања међународног мира и безбедности. До сада је Генерална скупштина ОУН донела Резолуцију у вези са агресијом на Украјину (A/RES/ES-11/1), чиме недвосмислено захтева окончање инвазије и повлачење трупа са њене територије.

Из до сада наведеног, може да се изведе закључак да Русија није званично објавила рат Украјини јер би се, поред чињенице да би била означена као агресор, створили услови за предузимање акција ради поновног успостављања међународног мира и безбедности, као и то да би сама признала да је извршила агресију. Стога је у семантичком смислу веома битна разлика између термина „специјална војна операција“ и рат, чиме је Русија вешто избегла вероватно веома деструктивне последице по своју безбедност.

У међувремену, Русија је суспендована или избачена из бројних релевантних организација, попут Савета за људска права УН (United Nations Human Rights Council) (Blinken, 2022), док су поједине руске банке избачене из Удружења за међународне међубанкарске финансијске телекомуникације (*SWIFT – Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication*) (UKP&I, 2022). Друге организације су се повукле из својих седишта у Русији или потпуно прекинула сарадњу, попут МекДоналдса (*McDonald's*) (Turak, 2022), Ај-Би-Ема (*IBM*), Интела (*Intel*), Гугла (*Google*), Голдман Сакса (*Goldman Sachs*), ФИФА-е (*FIFA*), УЕФА-е (*UEFA*), Дизнија (*Disney*), и многих других (Mihalcik et al, 2022).

Опет, имајући у виду да рад није посвећен анализи догађаја који су се десили током целокупног сукоба у Украјини, већ у сагледавању информационих операција као дела психолошко-пропагандних дејстава током тог сукоба, овде ће се изнети догађај који ће се детаљно разложити у наредном поглављу као део медијске конструкције догађаја у различитим медијима. У конкретном случају се ради о потапању руског ратног брода „Москва“ 14. априла 2022. године од стране украјинске војске (BBC, 2022). Потпопљени брод је највећи руски крузер који је потопљен од II светског рата.

Целокупан сукоб у Украјини пружа изобилје информација, од оних везаних за сама дешавања на терену, до изјава највиших државних званичника. Велики део тих информација је прожет извесном пропагандом, у зависности од оних који их пројектују. Имајући у виду да је у питању изузетно дугачак сукоб у савременом добу, као и развој и популарност медија и друштвених мрежа којима се преносе ове информације, у обзир ће бити узети само неки, за које аутор рада сматра, репрезентативни примери, чији ће циљ бити да укажу на малициозност дезинформација у вези са сукобом, као и последице до којих оне могу да доведу и

размере штете када је у питању јавни дискурс. Разлог зашто се током овог поглавља није толико говорило о причињеној штети и војним и цивилним жртвама је управо недостатак поузданих информација у овом, веома значајном, аспекту сукоба. Поједини аспекти претходно реченог ће бити исказани у наредном поглављу. Релативно поуздани подаци могу да се пронађу у вези са бројем избеглица, али с обзиром да то не конституише тему рада, није сврсисходно дискутовати о томе у овом тренутку.

5. ИНФОРМАЦИОНЕ ОПЕРАЦИЈЕ КАО ЕЛЕМЕНТ ПСИХОЛОШКО-ПРОПАГАНДНИХ ДЕЈСТАВА ТОКОМ КРИЗЕ У УКРАЈИНИ

Сада када је постављен теоријски оквир, те дефинисани оперативни појмови у другом и трећем поглављу, а постављене неке основне чињенице у вези са дешавањима у Украјини, може да се отпочне са обрадом теме рада. Предстојеће и, уједно, последње поглавље, је синтеза претходна четири, у коме ће се у виду сваког наслова направити синтеза између теоријског оквира и основних појмова, те довести у везу са дешавањима из претходног поглавља.

Као што је већ истакнуто, концепт моћи је неизоставни елемент стратегије, те се њени различити облици користе да би се изнедрило жељено стање у будућности. Реконцептуализацијом Најевог (*Joseph Nye*) концепта меке моћи и увођењу нове, информационе димензије, о којој је причао Јаргер, долази се до потпуно новог, ширег схватања стратегије. У случају где су у сукоб у Украјини, укључене три стране – украјинска, руска и међународна, свака од ове три на неки начин тежи да спроведе своју стратегију, те осигура задовољавајућ исход у односу на противников. Узимајући у обзир међународну сцену као шаховску таблу на којој се одвија имагинарна игра, односно актуелни сукоб, а стране у сукобу као играче, адекватан ниво анализе стратегије би био државни. Као што је већ речено, државна стратегија, како је увидео Цалискан, треба да представља везницу између највиших политичких циљева, те других активности на различитим структуралним нивоима. Чиниоци, као кључне ставке било које стратегије су дејства, циљеви, ресурси и ризик. С тим у вези, дејства која се користе да би се спровела стратегија у конкретном сукобу, нису ограничена само на чисто војна. Расположиви ресурси нису искључиво ограничени на војна. Дакле, пропагандна дејства и, последично, информационе операције су често део стратегије свих страна у сукобу. Ова дејства се најчешће користе у свим фазама сукоба. У почетној фази сукоба се користе како би се припремио терен на начин повољан нападачу, а са друге стране, контра-дејства бранитеља су фокусирана на осујећивање нападачевих покушаја да распрши пропаганду повољну по себе. Затим, исто у почетној фази, користе се за слабљење морала противника и за постављање, по себе, што повољнијег оквира за сагледавање догађаја, у међународној јавности. Током рата, користи се доминантно за сламање противничког и јачање сопственог морала и управљање дискурсом о току догађаја. У завршним фазама сукоба, пропаганда може да се користи како би се насликала жељена слика догађаја. У таквим околностима, она је неретко усмерена ка унутра, односно ка сопственој публици и симпатизерима (одличан пример јесте пропаганда коју је у међуратном и предратном периоду ширила Нацистичка партија у Немачкој). Како је раније илустровано, информационе

операције представљају један од есенцијалних делова пропаганде, из више разлога; један од којих проистиче из саме моћи коју држе они који располажу и „растурају“ (дез)информације. На основу претходно реченог, врло лако се долази до спознаје моћи и значаја информација у формирању и модификовању стратегије. Такође, није тешко увидети зашто је од стратешког значаја умеће да се формулишу непробојне дезинформације и знање када се „пусти“ нека информација у јавност.

Криза у Украјини је дефинитивно једна од најкомплекснијих у савременим међународним односима. Имајући у виду оно што је Чернајева рекла, нове ратове поред војне, одликују и политичка, друштвена, економска и еколошка диманзија (Роквић, 2017: 50). Исто тако, овај конфликт може да се посматра и као хибритни рат, с обзиром да га он смешта као категорију између традиционалног и нерегуларног ратовања. Такав вид рата обухвата државе, политичке групе, примену разичитих начина ратовања (како конвенционалне, тако и нерегуларне тактике), тероризам, принуду, организовани криминал, примену неселективност насиља и друго (Вуковић, 2018: 15).

Мекуен је, са друге стране, споменуо САД као репрезента хибридног рата на примерима у Ираку и Авганистану, али исто тако споменуте карактеристике, могу да се односе и на актуелни конфликт у Украјини. Наиме, Мекуен говори о хибридном рату као комбинацији симатричног и асиметричног рата, те говори о ратовима пуног спектра. С тим у вези, овде се издвајају концептуална и физичка димензија. Концептуална димензија подразумева постојање подршке од стране међународне заједнице, као и народа у чијој се земљи спроводи интервенција. Наравно, овде се неспорно додаје и елемент психолошко-пропагандне димензије као неизоставног дела оваквог вида конфликта (Вуковић, 2018: 19). Примери за Мекуенов концепт ће бити приказани у наредном делу рада.

Исто тако, с обзиром на појаву нових карактеристика у овом сукобу, овде може да се говори и о присуству Линдовог „рата IV генерације“, односно сукобу кога карактерише супротстављање државних и недржавних актера, економски мотиви ипохепе, намерно таргетирање цивила, организовани криминал, и томе слично (Роквић, 2017: 44).

Разлог због ког је концепт хибридног ратовања споменут је јер су из непосредних дешавања, као и анализе аутора попут Хофмана, уочене његове карактеристике. Наиме, Хофман је анализирајући дешавања у Доњецкој и Лугањској области, уочио примену средстава и састава која у потпуности одговарају дефиницији хибридног ратовања. Примера ради, уочено је присуство сепаратиста, специјалних снага, руских регуларних трупа са напредним војним капацитетима, електронским

ратовањем, дроновима, ракетним бацачима, и оклопном техником (Вуковић, 2018: 15).

Имајући све ово у виду, једна од карактеристика хибридног ратовања, у вези са којом се слаже већина споменутих аутора јесте и коришћење свих расположивих средстава (изузев нуклеарних) да би се постигао жељени циљ. Руски угао гледања на ствари је релативно сличан западном (НАТО), јер постоји консензус око тога да се у хибридном ратовању користе психолошко-пропагандна дејства, медији, интернет и друштвене мреже, дипломатска средства, обавештајни и контраобавештајни рад, економија, нове технологије, конвенционална и бројна друга средства ради постизања жељеног циља (Суботић, 2018: 32–40).

Информациона доминација је кључан аспект хибридног рата, што је саставни део сваке стратегије приликом спровођења информационих операција (Haigh et al, 2019: 157). У наредном делу рада ће бити фокус на психолошко-пропагандни угао овог сукоба, где су коришћени медији и друштвене мреже као главни канали комуникације.

5.1. Медијски приказ кризе у Украјини у руским, украјинским и светским медијима

Треба имати у виду да медијски приказ било које кризе може да допринесе погрешном разумевању реалног стања ствари на терену. Иако је путем медија (те друштвених мрежа) једино могуће правовремено информисање у вези са актуелним догађајима, баш зато то извештавање треба да буде тачно, прецизно и несензационалистичко. Међутим, бројне медијске агенције нису присталице оваквог начина извештавања, те људи не буду адекватно информисани. Штавише, поред кршења новинарског кодекса о извештавању, медијске куће неретко генеришу, каналишу и шире дезинформације.

Интересантно је да је Русија земља која информационе операције никад није практиковала само у сврхе рата (Путник, 2022: 128–129). То је саставни део њихове стратегије још од периода Хладног рата. Деценије вежбања и усавршавања спровођења информационих операција је Русији пружио огромну предност над противником. Наиме, у Украјини се није никада интензивно и континуирано радило на развоју пропаганде машинерије, као што је то случај са Русијом. Исто тако, Русија добија поене и на страном терену, јер је добар део популације у источној Украјини проруски оријентисан, чиме је подложност становништва медијској обмани била умногоме олакшана. Добра ствар је да се Украјина није предала тој струји, већ је успела да узврати ударац, тиме што је у периоду од две године, између 2014. и 2016, формирала Министарство информационе политике, прекинула

сарадњу са Русијом у области телевизије и радио-дифузије, те увела и пакет санкција њиховим медијима, издавачким кућама, и томе слично (Путник, 2022: 127).

Оно што је случај је да информациони рат који се води између Русије и Украјине није ствар новијег датума. То може да се закључи захваљујући недостатку формалног проглашавања рата и непостојању јасне границе између ратног и мирнодопског стања. Како је Расторгујев рекао, медији и друштвене елите држе кључ до информација. Уколико се успостави контрола над циљном публиком, агресор ће путем медија као средства, успети да наметне осећај робовског менталитета. Суштина информационих операција је да оне не буду видљиве, али да онима који их спроводе, виљ увек буде јасан и да буде део добро дефинисане стратегије (Darczewska, 2014: 7-9).

Један од неславних случајева у историји комерцијалних летова се везује за обарање малезијског авиона (MH17/MAS17) који је 17. јула 2014. надлетао изнад источне Украјине. Авион је оборен пројектилом током трајања рата у области Донбас. Сви путници, укључујући чланове посаде су погинули (Mullen, 2014). Иако је утврђено да су руске снаге у Донбасу обориле авион, медијски прикази овог инцидента у Русији су указивали штавише на то да су украјинске снаге криве. Према анкети коју је спровео „Левада центар“, независна руска истраживачка организација, 82 одсто анкетираних Руса криви украјинске снаге за обарање авиона. Од 1.501 испитаника анкетираних у шест највећих градова Русије, 46% је рекло да верује да је одговорна украјинска ракета земља-ваздух, а 36% је рекло да ју је оборио украјински ратни авион. Само 3% верује да су побуњеници у источној Украјини одговорни за обарање авиона (Luhn, 2014). У једној од изјава, вођа руских сепаратиста у Донбасу, Игор Гиркин, је изјавио како су се у обореном авиону испрва и налазила мртва тела, те да они нису одговорни за њихово страдање. Са друге стране, генерал-потпуковник руске војске, Андреј Картополов, изјавио је како је руски радар уочио да се борбени авион украјинских ваздухопловних снага приближава авиону маезијском авиону, те је стога пројектована ракета у том правцу (Adamczyk, 2014). Само неки од наслова који су фабриковани, те подржани од стране Кремља су у државно-контролисаним медијима звучали овако (Ioffe, 2014):

- МХ17 се померио са стандардне путање лета којом је ишао сваки пут раније и кренуо на север, према областима које држе побуњеници изван Доњецка.
- Диспечери су тражили да авион лети ниже непосредно пре пада³.

³ Приступљено 29. августа 2022. године на <https://web.archive.org/web/20140720203238/http://lifenews.ru/news/136892>

- То је резултат тога што је украјинска војска помешала MX17 са Путиновим председничким авион, који изгледа необично слично⁴.

Ситуација са обарањем малезијског авиона није ограничена само на постојање хладних односа између Русије и Украјине, већ и континуирано лоших односа који се гаје између Русије и Запада. Анализирајући конкретан случај обарања авиона, истраживачи су дошли до закључка да државне елите путем државно-контролисаних медија настоје да успоставе информациону доминацију над својим грађанима. Даље се закључује да је овакав начин ширења пропаганде само наставак пропаганде из периода Хладног рата, јер је руска пропаганда у стању да се инфилтрира у тзв. „мрачне кутке друштвених мрежа“ – и то од екстремно десничарских тредова на форумима до екстремно левичарских садржаја на Твитеру. Ово је, истиче се, модус операнди по коме је Русија позната (Golovchenko et al, 2018: 979–980).

Саставни део стратегије у „хибридном рату“ који се води између Русије и Украјине је била и умешаност Агенције за истраживања на интернету, где се од запослених очекивало да региструју лажне налоге, те генеришу стотине лажних информација у вези са текућим сукобом у Украјини. Неки од примера су подразумевали фабриковане слике нациста како лутају улицама у Украјини, деце које је украјинска војска разапињала испред мајки, наводне ратне злочинце, филмове из периода II светског рата представљене као снимке из актуелног сукоба. Како је Снајдер коментарисао, украјинско друштво је било пуно националиста, али не и нације, украјинска држава је пуна репресије, али опет Украјина као држава не постоји, Руси су принуђени да говоре украјински језик, иако тај језик са друге стране не постоји (Haigh et al, 2019: 157–159).

Друштвена мрежа која предњачи по броју ноторних лажних и обмањујућих садржаја је ТикТок, који рецимо бележи кратке видео записе који датирају из 2017. и у вези су са украјинском војном обуком, а представљени су као снимци из актуелног сукоба. Затим, на једном видео снимку, који је прегледан 24 милиона пута, види се како мушкарац баца експлозив на резервоар. Ипак, овај снимак је део видео записа са Ерсофт меча (*Airsoft match*). Још један фабрикован снимак, који је погледало 2,3 милиона корисника, састављен је од Си-Џи-Ај (CGI) снимака ракетних удара и кружи интернетом од прошле године. Нимално наивнији нису стари видео снимци, представљени као део актуелног сукоба. Наиме, у питању је видео који наводно приказује интензивне борбе између руских и украјинских снага

⁴ Приступљено 29. августа 2022. године на <https://web.archive.org/web/20140720045106/http://lifenews.ru/news/136833>

испред стамбеног блока. Међутим, снимак је у ствари снимљен 2014. у главном граду Чеченије, Грозни, током смртоносног напада наоружане дихадистичке групе. Лажне најновије вести и титлови уживо прекривени су оригиналним снимком како би се сакрио прави извор (Sardarizadeh, 2022).

Што се тиче реакција јавности, не би требало да се заобиђе и реакција српских медија, имајући у виду политику седења Србије на барем три столице. С тим у вези, медијске реакције у вези са ситуацијом у Украјини варирају у зависности од медијског портала који их поставља. Међутим, овде би требало истаћи неке очигледне примере сензационалистичког новинарства. Овде се говори о насловима попут:

- ЗЕЛЕНСКИ ОПЕТ СПРЕМА СМИЦАЛИЦУ! Руски политиколог тврди: Само је један споразум могућ са украјинским председником!⁵
- (УКРАЈИНА УЖИВО) Кијев против мировних преговора, Зеленски: "Могућа је нуклеарна катастрофа" (ФОТО/ВИДЕО)⁶
- ВИШЕ НЕМА ДИЛЕМЕ, РАЗОЧАРАНИ ЗАПАД ЗЕЛЕНСКОМ ДОВОДИ ЗАМЕНУ!? Избио озбиљан сукоб са главнокомандујућим Оружаних снага, Украјина добија новог председника?⁷
- ОДАВДЕ ПОЧИЊЕ РАСПАД ЕУ! БЕРЛИН ЋЕ ИСКОРИСТИТИ САН ВАРШАВЕ ДА ЗАУЗМЕ УКРАЈИНСКЕ ТЕРИТОРИЈЕ, ОНДА... Да иза свега не стоје Британци, план би можда и успео⁸

Најпре, ово су само поједини сензационалистички и, превасходно, лажни наслови, који у себи садрже крајње обманујућ садржај. Међутим, у великом броју случајева, ови исти наслови који се објављују су заправо само то – наслови. Праћењем линкова горепомнутих вести се углавном долази до чланака који се завршавају након краћег пасуса, без дубљих информација које би биле у вези са насловом. Штавише, садржина ових вести је неретко само преформулисање наслова у неколико реченица.

⁵ Приступљено 29. августа 2022. године на <https://informer.rs/planeta/vesti/730425/vladimir-zelenski-ukrajina-rusija-dogovor>

⁶ Приступљено 29. августа 2022. године на <https://www.alo.rs/ukrajina/vesti/660842/ukrajina-rusija-rat-sukob/vest>

⁷ Приступљено 29. августа 2022. године на <https://informer.rs/planeta/vesti/730506/valerij-zarluznji-volodimir-zelenski-zapad-ukrajina>

⁸ Приступљено 29. августа 2022. године на <https://informer.rs/planeta/vesti/730779/velika-britanija-poljska-nemacka-ukrajina-nemacka>

5.2. Дезинформације у вези са узроком оружаног сукоба

Ако би се хипотетички у Клаузевицеву тезу о томе како је рат наставак политике другим средствима убацила прихолошко–пропагандна дејства, добије се Најев концепт меке моћи као резултат. Може се са резервом узети да је „једина“ добра ствар која је Русији преостала након распада Совјетског савеза, победа над Нацистичком Немачком и последично фашизмом. Једина личност која је то успела да вешто увије у жељени наратив је Владимир Путин, јер је његова влада успела да искористи тзв. антифашистички дискурс за подстицање побуна и да на тај начин евоцира успомене на Велики отаџбински рат. У последњој деценији руска политичка елита све више потенцира на томе да је постхладноратовски поредак на европском континенту неправедан и непажљив према геополитичким интересима Русије. Прекретница је, међутим, био Евромајдан. Од анексије Крима у марту 2014, Русија се појавила као ревизионистичка сила под заставом „борбе против фашизма“, овога пута против новог руководства Кијева, које је приказано као реинкарнација „фашизма“. Евромајдан, масовна побуна против корумпираног и ауторитарног Јануковичевог режима, описана је као фашистички пуч (подржан од стране Запада), нова украјинска влада као фашистичка хунта, а проруски сепаратизам у источној Украјини као анти–фашистичка борба коју су етнички Руси водили против украјинских нациста који су дошли на власт у Кијеву. Анексија Крима је представљена као успешна руска операција спасавања етничких Руса односно „сународника“. Из руске перспективе, сукоб око Украјине је тако постао реинкарнација Великог отаџбинског рата. Русија се поново окренула својој вечној историјској мисији спречавања повратка фашизма (Zhurzhenko, 2015).

Управо мрежа обмањујућих вести постаје саставни део званичног дискурса и дипломатске реторике, масовних медија, културне продукције (филмова, перформанса, чак и опера) и писања академске историје. Тако се догодило да се међународна академска конференција о историји нацистичких ратних злочина претворила у трибунал за „кијевску хунту“. Други пример је када руска државна телевизија приказује лажне очевице како причају приче „фашистичких злочина“ у Донбасу или Истражни комитет Руске Федерације покреће кривични поступак о „геноциду Руса у источној Украјини“ (Zhurzhenko, 2015).

Таквим континуираним евоцирањем успомена на победу над фашизмом у Великомотаџбинском рату, Русија ствара наратив како је било каква критика упућена Кремљу оличење русофобије, као и да се уместо подршке демократији, увиђа наклоњеност јавног мњења нео–фашизму (Darczewska, 2014: 4–16).

Један од примера лажних вести који кружи интернетом је у вези са наводним пребијањем старије жене у Лавову која је на путу да остави цвеће на Лењинов споменик. Међутим, споменик Лењину пре свега не постоји у поменутом граду, а слика је заправо из периода када је 2009. одржан протест против илегалне имиграције у Украјини (Stopfake.org, 2014). Са друге стране, руски медији тврде како је Украјини прете фашистичке хорде (Roman et al, 2017: 2) и да у тој констатацији лежи оправдање руских поступака у овом конфликту. Један од руских канала са националном фреквенцијом (Pervyy kanal) је с почетка сукоба украјинске добровољачке батаљоне означавао као Прави сектор, да би како је конфликт одмицао, почео да умеће нове епитете за овај батаљон. Тако је, у просеку, сваки шести прилог постајао све радикалнији у називима, те су од крајње десничарског, батаљон почели да ките изразима попут „радикални“, „екстремисти“ и „фашисти“ (Roman et al, 2017: 14).

Феномен скинхедса у Русији започиње раних деведесетих година прошлог века са распадом Совјетског савеза. Углавном је та супкултурна група била састављена од тинејџера који су опонашали своје вршњаке са запада. Овакав тренд је био рак рана бројним посткомунистичким земљама. Сада, уколико би се направио осврт на околности независно од започињања било каквог сукоба у Украјини, могао је да се примети повећан број инцидената од стране скинхедса (skinheads), припадника супкултуре у Русији, који су насумично нападали мигранте, студенте из иностранства, припаднике ЛГБТ популације и слично (Wales, 2016: 108–110).

Још један интересантан феномен је појава политичког покрета младих под називом „Наши“, који је основан 2005. године, а који је подржан од стране Кремља да би се конституисала нова партија која би пак стала иза руских акција и промовисала анти-фашистички наратив. У једном тренутку, група је бројала 300.000 чланова, али је 2012. године угашена због навода како нема јасно дефинисану улогу. Међутим, постојање ове групе је интересно из разлога што упркос прокламованој идеологији борбе против фашизма, ипак је било не тако изолованих случајева који су указивали на супротно. Упркос овој антифашистичкој и антинационалистичкој реторици, критичари ове групе су је упоређивали са радикалним екстремно десничарским групама, а понекад се помиње као фашистичка група *per se*. То је због чињенице да очигледни напори групе да се угуше радикализам и екстремизам ипак некако с нелагодом „кокетирају“ са националистичким сентиментом како би привукли и инспирисали младе Русе да раде оно што властима одговара. „Наши“ су радили заједно са омладинским крилом Јединствене Русије, Молодајом Гвардијом (Млада Гарда), ради саботирања маршева неистомисљеника. Користили су слоган „руски за Русе“, који, иако

представља жељу покрета да држи страни утицај подаље од руске политике, такође је и слоган који се користи у групама крајње деснице. Ово је сликовит пример како у неким случајевима изгледа да је покрет „Наши“ успевао да подстакне крајње десни национализам, а не да га угуши (Wales, 2016: 113–117). Некако се чини да поједине посткомунистичке државе имају морално и легално упитну праксу коришћења силеција и ситних и крупних криминалаца у циљу решавања тзв. „прљавих послова“ државе.

Иако се супкултура скинхедса не везује искључиво за нацизам као идеологију, колико за национализам, шовинизам и фашизам, она јако често у својој манифестацији испољава нацистичке тековине (највероватније као (не)жељену сумацију екстремног национализма, шовинизма и фашизма). Стога, кад се говори о скинхедсима у Русији, суштински се говори о групама које се залажу за неку форму нацизма. С тим у вези, денацификација као *casus belli* постаје утолико бесмисленија, с обзиром на то да се Русија бави денацификацијом државе, чији је председник јеврејин, уместо такорећи чишћењем сопственог дворишта, односно ефективним лишавањем улица горепоменутих нацистичких група.

Једна изузетно сензитивна тема коју треба имати у виду је период гладоморства који се десио доминантно у Украјини између 1932–1933. године под окриљем Совјетског савеза. Процењено је да је тада страдало неколико милиона људи. Гладоморство је дословно подразумевало смрт услед изгладњивања (Naimark, 2010: 131). Овај догађај је остао дубока рана у колективној свести Украјинаца, те самим тим није зачуђујућ њихов негативан став према било каквој врсти политичког и савезничког јединства са Руском Федерацијом. Дакле, имајући у виду претходно речено, не постоји никакав доказ да Украјина дели мишљење Владимира Путина о циљу Русије да, поред демилитаризације и денацификације Украјине, „заштити људе који су подвргнути“, како је он назвао, „осмогодишњем малтретирању и геноциду од стране украјинске владе“ (Kirby, 2022). Русија за овај навод није понудила доказ, а како је познати физичар Карл Саган (*Carl Sagan*) рекао „изванредне тврдње захтевају изванредне доказе“.

Такође, различити руски званичници су у неколико наврата оптуживали САД како се меша у унутрашњу политику Украјине, тврдећи како се унутар америчке амбасаде одржава наоружавање и обука украјинских бораца против Русије (BBC, 2014). Иде се корак даље када руски председник говори о томе како украјинске трупе у региону служе као легија НАТО, чији је циљ геополитичко обуздавање Русије, а што је у супротности са националним интересима украјинског народа (Garver, 2015). Овде се поставља питање на који начин је оваква констелација

догађаја, све и да је тачна, у супротности са националним интересима украјинског народа.

5.3. Медијске конструкције о недостатку украјинског националног идентитета

Конструкције о недостатку украјинског идентитета не потичу само од стране медијских кућа. Овакав наратив је хрaњен и подстицан од стране појединих релевантних геополитичких фигура, које су годинама уназад присутне на међународној сцени. Медији су само допринели распршивању оваквих неоснованих и надасве понижавајућих констатација, за које се ретко нуде било какви докази⁹.

Руски геополитичари од XIX века на овамо, попут Данилевског, Ламанског, те генерала Миљутина, су делили став у вези са тим да је Русија земља која би требало да се територијално врати у границе некадашњег царства, те да постане престоница свесловенског савеза као дела обнове Источног римског царства. Таква Русија би се простирала од Скандинавског полуострва, имала излазак на Јадран, приморје Сирије и Мале Азије, чиме би обезбедила коначно излазак на топло море (Степић, 2013: 21–27), што јој је одувек био један од геополитичких циљева.

Ову геополитичку мисао додатно обликује Александар Дугин, који, конкретно сматра да Русија треба да анектира Украјину јер „Украјина, као држава нема геополитичко значење, нема посебан културни или универзални значај, нема географску специфичност, нема етничку искључивост, одређене територијалне амбиције, представља огромну опасност за целу Евроазију и, без решавања украјинског проблема, уопште је бесмислено говорити о континенталној политици“. Украјини не би требало дозволити да остане независна, осим ако није „санитарни кордон“, што би било недопустиво (Dunlop, 2004: 41).

Један од првих корака брисања нечијег националног идентитета је његово негирање. Тимофеј Сергејцев, реномирани руски филозоф, је почетком априла 2022. године написао чланак који је објавила медијска кућа у државном власништву Русије (*Риа новости*). Укратко речено, Сергејцев у чланку позива на уништење Украјине као државе у циљу денацификације земље. Исто тако, поистовећује

⁹ За дубље разумевање како украјинског националног идентитета, тако и других повезаних историјских околности, било би потребно направити један свеобухватан осврт на преко хиљаду година историје, почевши од Кијевске Русије, преко Пољско–литванске уније и Запорошких Козака, Рутеније, периода царевине, па све до данас. Таква врста осврта би захтевала неколико томова књига, те је из тог разлога у овом делу текста просто изведен закључак да су тврдње о недостатку украјинског националног идентитета потпуно неосноване. Стога се може закључити да је приклањање таквим идејама или просто незнање или да заправо садржи у себи малициозне побуде.

денацификацију са „деукраинизацијом“, што значи уједно и „одбацивање гаргантуозног надувавања етничке компоненте наводног самоопредељења становништва које живи на територијама измишљене Новорусије и Мале Русије“. Наводи како Украјина мора бити враћена у своје природне границе и лишена политичке функционалности, а да за испуњење кривице, мора да се ослони на Русију у свом процесу обнове (Sergeytsev, 2022).

Горе поменути Дугин опет извире у јавности са својом концепцијом Украјинаца као дивног словенског народа, али који нигде нема прилику да се прикаже у јавности јер је заточен од стране „копилади која се промолила из канализације“, те да је дужност Русије да очисти Украјину таквог народа. Он назначава да је „геноцид таквих кретена неизбежна ствар“. Дихотомија између митских „добрих“ Украјинаца, који су, према њему, једна нација са Русијом, и „лошег“ источнословенског народа, размаженог западним утицајем, лежи у сржи Путинових пропагандистичких наратива. У немогућности да препозна систем вредности Украјинаца и чињеницу да, без обзира на своје политичке ставове, они не желе да буду део исте нације са Русима, Путин следи Дугинов ток мисли те тврди да „прави“ Украјинци, теже да пригрле руске „ослободиоце“, али су таоци „погрешних“, „лоших“ Украјинаца, фашистичке мањине на америчком платном списку, који представљају анти-Русију те их зато треба истребити. Међутим, како истиче Риабчук, она управо то ради сада, бомбама и ракетама, чистећи Украјину од „лоших“ Украјинаца, али и даље не успевајући да пронађе довољан број „добрих“ Украјинаца да попуне чак ни локалне полицијске снаге на окупираним територијама (Riabchuk, 2022).

5.4. Цензура, сузбијање медијских слобода и прогон као круцијалан елемент формирања слике догађаја

Једна од дефинишућих карактеристика сваког диктаторског и агресорског режима јесте успостављање чврсте контроле над медијима и цензурисања свих облика непожељних извештаја или било којих других облика изражавања који не иду у корист владајућој елити. Ово често поприма облик првенствено легислативног забрањивања одређеног садржаја, гласила, изјава и истицања мишљења, затим, интелектуалну демонизацију „непожељних“, активну полицијску репресију, прогањање и употребу раније споменутих хулиганских и криминалних група у циљу застрашивања, насиља и генералне превенције било каквог отпора. Овакав образац деловања врло лако је уочљив у Руској Федерацији, почевши од 2014. а активно интензивирајући се с почетком рата. Руска Федерација је донела законе и друге правне акте којима се умногоме ограничава слобода мисли, говора и

изражавања, али те законе није толико чврсто пратила, до релативно скоро (када је почео сукоб). Различите особе које често немају везе с политиком, биле су прогоњене и кажњаване због називања ствари правим именом (сукоб у Украјини називан је ратом уместо „специјалном војном операцијом“).

У марту месецу су званичне руске власти усвојиле закон којим се омогућава санкционисање свих особа које лажно извештавају о ситуацији у Украјини. Под тиме се подразумевају све вести које нису у сагласности са Кремљем и званичним извештајима високих државних званичника. У току прве недеље од усвајања закона барем два медијска агенцијама је укинута емитовање због наводног лажног извештавања. Са друге стране, медији под контролом руске владе строго контролишу поруку коју емитују милионима Руса, понављајући Путинову тврдњу да је реч о одбрамбеној операцији заштите Русије од онога што он назива украјинском агресијом. Ови исти медији такође никада нису препознали бомбардовање Кијева, Харкова или других градова ван подручја Донбаса (CBS, 2022).

Руска новинарка, Марина Овсјаникова, која је запослена на једној од телевизија са националном фреквенцијом, је једно вече у студију приликом емитовања вести уживо, држала банер на коме су стајали антиратни слогани, којима се приде осуђује руска инвазија на Украјину. Убрзо потом је приведена и последично новчано кажњена (News Wires, 2022).

Што се тиче друштвених мрежа и њиховог позиционирања у конфликту у Украјини, ситуација иде у оба смера. У том контексту, друштвене мреже попут Фејсбука (*Facebook*) (сада Мета), Твитера (*Twitter*), ТикТока (*TikTok*) и Инстаграма (*Instagram*), су примера ради, блокирале поједине медијске куће попут Раша Тудеја (*RT – Russia Today*) и Спутњика (*Sputnik*) у Европи, да би се усагласили са санкцијама ЕУ Русији (Bond & Allyn, 2022). Месец дана пре конфликта у Украјини, амерички Стејт департмент је објавио извештај¹⁰ у вези са медијским кућама које су директно финансиране од стране руске владе да би се протурале дезинформације и државно подривена пропаганда. Управо су у ове медије убројили Раша Тудеј и Спутњик (Leahy et al, 2022: 2).

Опет, у неким специфичним ситуацијама, као у вези са друштвеном мрежом ТикТок, јавља се сценарио где ова друштвена мрежа онемогућава корисницима, чији су налози регистровани у Русији, да генеришу и деле свој материјал. Са друге

¹⁰ Kremlin-Funded Media: RT and Sputnik's Role in the Russian Disinformation and Propaganda Ecosystem. Приступљено 28. августа 2022. године на https://www.state.gov/wp-content/uploads/2022/01/Kremlin-Funded-Media_January_update-19.pdf

стране, власници платформе су суочени са изазовом у коме још увек треба да размотре да ли ће се усагласити са новоусвојеним законом у вези са „ширењем дезинформација“ у вези са сукобом у Украјини. Све споменуте друштвене мреже су увелико успоставиле алгоритме који филтрирају новости у вези са актуелним сукобом, те елиминишу садржаје који су у вези са пружањем подршке инвазији. Насупрот реакцијама власника најраспрострањенијих друштвених мрежа у вези са текућим сукобом, Русија је блокирала Мету (мајку фирму Фејсбука и Инстаграма у овом случају), због промовисања „екстремистичких активности“. Још једна интересантна информација је да је у размаку од неколико недеља од почетка сукоба, потражња за Ви-Пи-Еном (VPN)¹¹ од стране руских корисника скочила за 2692% (Bond & Allyn, 2022).

Након блокирања Мете, Русија је створила своје верзије блокираних друштвених мрежа, попут Росграма (супституција за Инстаграм), РуТјуб (замена за Јутјуб – *Youtube*) и примера ради Јапи (замена за ТикТок). Власти су ове године понудиле онлајн креаторима еквивалент од 1.700 долара месечно да преместе свој садржај на РуТјуб (Гуан, 2022).

5.5. Улога друштвених мрежа у катализацији кризе

Утицај друштвених мрежа на распиривање конфликта не би требало да се занемари, поготово у конфликтима који имају велику медијску покривеност и пропагандни уплив од стране свих укључених у њих. С тим у вези, друштвене мреже у овом случају су увек мач са две оштрице, те је анализа њиховог садржаја увек интересантна, али и непресушна што се расположивог материјала тиче.

Детаљном анализом уплива руског утицаја током председничких избора 2016. године су утврђена три кључна аспекта операција руског информационог утицаја. Најпре, уочени су квази-владини тролови који су протурали сопствени садржај, док су паралелно сејали сумњу у вези са другим изворима информација; затим, домаћа медијска машинерија и медијска машинерија коју је Кремљ усмеравао ка страном публици. Захваљујући тој анализи, успела је да се успостави корелација између информационих извора који потичу директно из Русије и екстремиста на интернету. Извори из Русије су заправо злоупотребљавали наратив о мањинама, избеглицама и екстремистима да би продубили јаз и распирила конфликт на

¹¹ Ви-Пи-Ен (VPN) је скраћеница за виртуелну приватну мрежу, која фактички омогућава кориснику да користи услуге интернета а да притом задржи приватност. У том смислу, дигитални отисак особе се не ствара (условно речено), те се не бележи њена активност на мрежи. Под том претпоставком, успоставља се шифрована веза између рачунара и интернета, стварајући нешто попут приватног тунела за податке и комуникације док се користе јавне мреже (Avast, 2020).

интернету. Овогодишњим истраживањем говора мржње, насилничког екстремизма и других видова информационих операција на мрежама и форумима попут Форчена (*4-chan*), Геба (*Gab*), Телеграма (*Telegram*), Фејсбука и Веконтакта (*Vkontakte*), извучени су релативно важни закључци. Најпре, све поменуте мреже изузев Фејсбука имају тенденцију да нагињу већој слободи говора и теоријама завера. Конкретно је Фејсбук много ригиднији у погледу контроле у контексту ових ситуација. У сваком случају, истраживање је показало да се на поменутим форумима често делио садржај који је у себи имао директне линкове који су водили на странице државно спонзорисаних вести у Русији. Међутим, не може се сигурношћу да се тврди да је говор мржње који је детектован, нужно био државно спонзорисан. Ипак, бројка вести које су садржале говор мржње и екстремистичке ставове у вези са конфликтом у Украјини није занемарљива (Leahy et al, 2022: 2–8).

Већ на самом почетку оружаног сукоба, у фебруару ове године, је званичник Руске Думе, Вјачеслав Володин, изјавио како је председник Украјине, Володимир Зеленски, побегао у Пољску, јер Влада Украјине није успела да га доведе у Лавов на преговоре са руским званичницима (Sputnik, 2022). Међутим, убрзо потом се украјински председник огласио оспоривши такве тврдње, те је уз видео доказ објаснио како тренутно ради у канцеларији (Glgova, 2022).

Како је већ споменуто, Кремљ је означио Мету као екстремистичку мрежу, из разлога што се испоставља да она селективно цензурише објаве које корисници каче. Неки од примера се односе на то како се корисницима из Украјине ни на који начин не ограничава слобода говора, те су они у појединим објавама писали како „Руска Федерација треба да се избирше из постојања“, како „Руси треба да умру“, те да су оправдани сви изливи емоција на друштвеним мрежама, јер су нормална реакција на „масакре које Путин чини у Украјини“ (Newman, 2022). Пак, са друге стране, председник одсека за глобално пословање компаније Мета, је дао званичну изјаву у којој оправдава објаве Украјинаца као вид самоодбране услед инвазије коју трпе од стране Русије. С тим у вези, Мета неће уклањати њихов садржај са платформе, јер би на тај начин последично довела до немогућности свих Украјинаца да, уколико то желе, искажу своју фрустрацију услед новонастале ситуације на међународној сцени и у својој држави¹². Такође је изјављено да су „као резултат руске инвазије на Украјину, привремено дозволили облике политичког

¹² Приступљено 28. августа 2022. године на https://twitter.com/nickclegg/status/1502349805221126144?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etwemtembed%7Ctwterm%5E1502349805221126144%7Ctwgr%5E897e75e0de981b76fbdbede2d9c3c5d3cf9693c2%7Ctwcon%5Es1_&ref_url=https%3A%2F%2Fwww.media-diversity.org%2Ffacebook-struggles-with-hate-speech-around-russias-invasion-of-ukraine%2F

изражавања који би иначе кршили њихова правила, попут насилног говора као што је – смрт руским освајачима“, али да је ова привремена промена политике дозвољена само у појединим државама Европе (Vengatill & Culliford, 2022).

Један пример употребе музике у пропагандне сврхе, може се видети у песми „Ој у лузи червона калина“ (Ој црвена калина на ливади), која представља украјинску патриотску песму први пут објављену 1875. године. Свој модерни обик, добила је захваљујући композитору Степану Михајловичу Чернецком, који је 1914. модификовао оригиналну песму у знак сећања и части на украјинске сичовске стрелце¹³. Значај ове песме огледа се у чињеници да се она често везивала за жељу украјинског народа за независношћу. Стога је у распону од 1919. до 1991. била забрањена у Совјетском савезу. И даље су је често певали, упркос претњама затвором, пребијањем и егзилу (Wolynetz, 2018). Ова песма добија потпуно нову димензију у марту текуће године, након што се појавио снимак на Инстаграму, у којем Андриј Кливњук, члан украјинске групе Бумбокс, пева прву строфу те песме, док стоји на Тргу Св. Софије у Кијеву, обучен у украјинску војну униформу, држећи у рукама аутоматску пушку. Кливњук је у време почетка инвазије, заједно са својим бендом, био на тури у САД, али је одмах након објављивања вести да је Русија извршила инвазију на Украјину, прекинуо туру, вративши се у Украјину како би се присружио оружаним снагама. Снимак који је објавио 27. фебруара постао је виралан (упркос чињеници да је до тренутка писања рада прикупио свега нешто мање од 590 хиљада приказа), те је у месецима након тога, веома велики број других уметника, направио ремиксе који су, између осталог, укључивали, Кливњуків оригинални снимак с Инстаграма. Три најистакнутија извођача (уколико се гледа спрам броја приказа на Јутјубу) јесу Могилевска, чији снимак у којем учествује више људи има 19 милиона приказа, други је јужноафрички ди-џеј који је уједно и први направио ремикс, а чији видео има 11 милиона приказа. Овај уметник, који је током снимка најавио да ће све приходе генерисане као последицу објављивања истог, донирати као хуманитарну помоћ украјинским оружаним снагама. Напоследку, трећи по популарности, јесте Пинк Флојд (*Pink Floyd*), чији снимак на Јутјубу има 10 милиона приказа. Током званичног спота који је бенд објавио, на самом почетку, приказан је снимак руског борбеног оклопног возила са карактеристичком ознаком 3 и текстом који наглашава да је 24. фебруара 2022. извршена инвазија на Украјину, те да је Кливњук прекинуо своју туру у САД и вратио се да брани своју државу. Пре самог почетка песме, на снимку је могуће видети натпис: „Сада се Пинк Флојд придружује Андрију како би подржао његову

¹³ Они су представљали једну од група унутар украјинске војске током I светског рата.

поруку отпора“, праћен сликом фигуре анђела. Током целог спота могуће је видети спорадичне исечке различитих обика окупљања Украјинаца у знак протеста против инвазије у Украјини, САД, и другим државама, као и слике разарања унесрећених људи и породица, као и артиљеријских комада који извршавају нападе. Значај ове песме додатно је наглашен догађајем који се одвио крајем марта месеца, током светског првенства у уметничком клизању, када су украјински клизачи Олександра Назарова и Максим Никитин, ову песму користили за свој наступ, а у знак протеста против инвазије (Russell, 2022). У прилог популаризацији песме иде и чињеница да је она заузела прво место на свим листама у Украјини. Такође није на одмет споменути и снимке које објављује Макс Клименко, украјински јутрјубер, који живи у УК. У питању је особа која на друштвеним мрежама има укупно праћење од четири милиона корисника. Од почетка инвазије, објављивао је тзв. кратке снимке на Јутјуб каналу (познати као *shorts*), у којима је пружао одређене информације и детаље о дешавањима у Украјини. Неки од наслова снимака укључују „доказ да је Путин лажов“, „порука руском народу (од Украјинца)“, „најтужнија прича из рата у Украјини“, „Русија је објавила рат Украјини, овако можете да помогнете“, „Украјина је управо уништила познату “Москву“ (Путин је побеснео)“, и „управо сам платио за 100 абортуса за украјинске избеглице“.

Већ први дан инвазије, руски ратни брод „Москва“, је започео напад на украјинско острво, које се налази у Црном мору. У питању је мало острво које настањује мање од 30 људи. Посада брода је позвала војнике на острву да се предају, на шта су они одговорили реченицом која је постала симбол отпора руској агресији¹⁴. Месец и по дана касније, овај исти брод је потопљен од стране украјинске војске. Оваква реакција украјинских граничара је постала вирална и уједно парола коју користе бројни демонстранти широм света када поручују да желе окончање инвазије (Keen, 2022).

5.6. Пропагандни наступи државних званичника сукобљених страна

С обзиром да је неколико пута у раду споменуто да сукоб траје од 2014. године, те да је обиље информација пропагандног карактера од тада изашло у јавност, овај део рада ће бити ограничен на пропагандне наступе појединих званичника обе од сукобљених страна, који су забележени у последњих шест месеци. Треба имати у виду да је било који званични наступ било ког државног функционера изузетно битан, јер се тиме оличава званични став државе. Стога, на пример, изјаве које су у контрадикцији а дате су од чланова истог државног апарата или исте партије, могу

¹⁴ У питању је фраза која се дословно преводи као „Иди на к****“.

бити погрешно протумачене, те самим тим, представити државу у целости у лошем светлу, а њену унутрашњу стабилност довести у питање.

Када је пре два месеца Би-Би-Си (BBC) одржао интервју са руским министром спољних послова, Сергејем Лавровом, он је изјавио како Русија није извршила инвазију на Украјину, већ је само прогласила извођење „специјалне војне операције“ јер није имала ниједан други начин да објасни Западу да увлачење Украјине у НАТО представља криминални чин. Имајући у виду све што је раније наведено у раду, као и теоријске класификације рата, инвазије и агресије (које су такође изложене раније), логично питање које се намеће везано је за конкретне разлике између наводне специјалне војне операције и инвазије (Rosenberg, 2022). Такође, намеће се и питање природе криминалности украјинске жеље да се прикључи НАТО¹⁵.

Следећи пример се односи на позивање председника Русије на пример проглашења независности Косова*, водећи се логиком да ако Запад може да призна Косово*, онда исти принцип мора да примени и на Доњецку и Лугањску (Тановић, 2022). Међутим, сама Русија не признаје Косово*, али признаје самопроглашене народне републике у Донбасу.

У последње време се спомиње Будампештански меморандум, уговор склопљен између Русије и Украјине 1994. године, чиме је Украјина у замену за нукларно оружје на својој територији мењала за гаранцију безбедности од стране Русије. Имајући тај правоснажни документ у виду, Русија, као и САД и УК су гарантовале да никада неће угрозити безбедност Украјине. 2014. године је одржан састанак потписника меморандума који је сазвала Украјина и он је одржан у Паризу. А министар спољних послова Руске Федерације Сергеј Лавров, који је у то време боравио у Паризу, једноставно се није појавио. Тако да не би ни дошао на састанак у вези са меморандумом. Русија, са друге стране, тврди да га је потписала са другом владом, а не са оном „нелегитимном“. Али то, наравно, није у складу ни са једним међународно-правним критеријумом. На крају крајева, не потписују се споразуми са владом, већ са државом (Kelly & Lonsdorf, 2022).

Наравно, није на одмет поменути и суптилну пропаганду коју вешто спроводи украјински председник Зеленски. Међутим, иако је то тешко поставити у конкретну категорију пропаганде, увиђањем одређених образаца понашања и

¹⁵ Конкретан елемент пропаганде коју Лавров испољава односи се на већ постојећу искривљену слику НАТО међу, како руским становништвом, тако и руским савезницима. Један од основних постулата НАТО јесте да државе подносе захтев за чланство на основу сопствене одлуке. Не постоји елемент принуде, присиле, или уцене на које Лавров инсинуира.

наступа могу се издвојити одређени детаљи који имају делимичан елемент пропаганде у себи. Првенствено, упркос могућностима да своју породицу склони из Украјине, Зеленски то није урадио. На тај начин, шаље се једна специфична пропагандна порука како противничкој страни, тако и сопственом народу. Надаље, у сваком појављивању у јавности украјинског председника могуће је видети у одећи прикладној за ратна дејства, пре него званични састанак. Овим се такође шаље једна врста пропагандне поруке (опет, како непријатељима, тако сопственом народу), која са једне стране указује на то да је спреман за то да се бори са својим народом против окупатора, а са друге стране, да дели „недаће“ са њима¹⁶. Један од главних облика борбе против окупатора који Зеленски практикује може се окарактерисати као контра-пропаганда. Овај облик пропаганде се заснива на редовном појављивању у јавности путем уживо преноса преко друштвених мрежа и оспоравању крупних и ситних тачака пропаганде коју Руска Федерација врло активно растура.

5.7. Реакције јавности на догађаје у Украјини

Имајући у виду да је општеприхваћен дискурс о томе како је Русија извршила инвазију на Украјину, не изненађује континуиран прилив подршке јавности на друштвеним мрежама Украјини. У последњих шест месеци, бројне међународне организације су предузеле мере којима су санкционисале Русију, односно онемогућиле јој доташање учешће у појединим јавним манифестацијама. Поред тога, већ је споменуто и да је Русија избачена из Свифт система.

Што се тиче реакција осталих организација, већ је наведено у једном од претходних поглавља како су многе повукле своја седишта из Русије. До сада је процењено да је приближно три стотине организација прекинуло сарадњу са Руском Федерацијом (Sonnenfeld, 2022), а да су поједине забраниле учешће Русије у одређеним догађајима. Тако је Међународни Олимпијски комитет издао званичну изјаву којом забрањује Русији, али и Белорусији, да учествују у зимским и летњим олимпијским играма, најраније до окончања инвазије (International Olympic Committee, 2022).

Откако је сукоб у Украјини узео маха, Европска радиодифузна унија је забранила Русији да учествује на Евровизији 2022. године, доминантно из разлога што нису желели да између учесника дође до развоја било каквих негативних односа

¹⁶ Исто се може рећи и за тзв. „ратни изглед“ који се односи на нескраћивање косе и небријање браде (ове две карактеристике често се, како у поп култури, тако у реалности, везују за мушкарце који током ратних дешавања немају могућност шишања и бријања, те је „запуштена“ и израсла брада често асоцирана, поготово на просторима Балкана, са ратним дејствима (одличан пример је четнички покрет током II светског рата)).

(Eurovision.tv., 2022). На самом такмичењу, Украјина је однела победу и то са највећим бројем гласова публике у историји такмичења (Goujard, 2022). Од момента изласка званичног спота песме за Евровизију 2022. године, „Стефанија“, украјинска група Калуш оркестар (*Kalush Orchestra*) има 36 милиона прегледа¹⁷. Крајем августа је на црногорском приморју одржан традиционални Сиденс фестивал (*Sea Dance Festival*), на коме бројне светске музичке звезде имају прилику да гостују. Имајући у виду да је један од извођача ове године требало да буде и победничка група Евровизије, они су ипак отказали свој наступ, због недостатка жеље организатора да онемогуће једној од извођачица руског порекла (*Nina Kraviz*) да наступи. Званично саопштење организатора фестивала јесте да они осуђују инвазију Русије на Украјину, те да је њихова мисија промоција мира, јединства, љубави, мултикултуралности и сарадње. С тим у вези, не желе да отказују наступ било ког извођача на основу њихове националности, расе, вере и томе слично. Уједно, наступ оба извођача је могао да пошаље снажну поруку мира свету (*Sea Dance Festival*, 2022), где би се сукоб показао као бесмислен и излишан, али је ипак та прилика пропуштена.

Уколико се направи осврт на конкретне реакције држава у непосредној близини Русије, немогуће је избећи изјаву финског председника, коју је дао приликом потписивања споразума о безбедности са Уједињеним Краљевством, током које наводи да су акције Русије у Украјини директно проузроковале да две државе чија је самоопредељена војна неутралност међународно призната, почну да размишљају о уласку у НАТО, као начину да се заштите од агресивног суседа. Суштина изјаве може се сумирати у једној реченици коју је фински председник том приликом изговорио: „Ви сте ово изазвали“ (*Sky News*, 2022). Дакле, наведена изјава не представља само празан реторички подухват, већ је убрзо након тога резултовала променом спољнополитичког курса, те је Финска заједно са Шведском, аплицирала за улазак у НАТО. Протокле о чланству у НАТО обе државе су потписале петог јула, након завршетка преговора о чланству. Као што је раније у тексту наведено, НАТО као савез ниједну земљу не присиљава на улазак, што је пре свега видљиво у чињеници да приступни протоколи морају да буду потписани од стране свих земаља чланица савеза, што се у случају ове две државе, које су, из перспективе реалистичког приступа геополитици, изузетно битне стратешке тачке, још увек није догодило¹⁸.

¹⁷ Приступљено 29. августа 2022. године на <https://www.youtube.com/watch?v=Z8Z51no1TD0>

¹⁸ Чешка, Грчка, Мађарска, Португал, Словачка, Шпанија и Турска још увек нису ратификовале протоколе (*Finland & Sweden Accession*, 2022).

Током марта и априла ове године, у Београду су одржана два протеста подршке Русији. Окупљени на протесту су биле десничарске организације, који су скандирали, између осталог, против чланства у ЕУ и НАТО, те нагласили како ни Русији ни Србији нису потребна чланства ни у једној од организација. Међу присутнима, поједини учесници протеста су носили плакате са симболом З¹⁹, која је ознака руских војних снага на бојном пољу у Украјини (Радио Слободна Европа, 2022).

Постоје и други примери реакције јавности на инвазију у Украјини, а једна се односи на изјаву руског бизнисмена, Алекса Конањкина, да нуди милион америчких долара официру/има који приведу Путина као ратног злочинца (Тећ, 2022). Још једна вест која је узбуркала јавност је изјава Саре Менкер, извршне директорке компаније Гро Интелиџенс (*Gro Intelligence*) за пољопривредну аналитику, како се тренутно располаже са залихама пшенице које би задовољиле потрошњу за само 10 недеља на глобалном нивоу (Al-Arshani, 2022).

Треба имати у виду да поред „моралне“ подршке коју Украјина доминантно добија у сукобу, претраживањем базе података се открива више од 17,6 милијарди долара донација, од чега је отприлике половина пристигла у последња два месеца. Финансирање је првенствено или за хуманитарне активности или за одржавање постојеће инфраструктуре у Украјини. Убедљиво највећи грант износи 4,5 милијарди долара из Сједињених Држава, посредством Светске банке (Ainsworth, 2022). Поред тога, Стејт департмент наводи донације у виду додатне опреме, муниције, наоружања и томе слично, чиме је подршка Украјини од почетка администрације мегаломанских 9,8 милијарди америчких долара (Blinken, 2022).

¹⁹ Једно од тумачења, како наводе извори, јесте да је у питању ознака куда су се руске војне јединице упутиле пред распоређивање. Са друге стране, поједини сматрају да је у питању такозвана „Операција З“ јер поједини руски тенкови и друга возила носе те ознаке (Радио Слободна Европа, 2022).

ЗАКЉУЧАК

Као што је већ наговештено, стратешка теорија је узета као теоријски оквир овог рада, јер су појмови из наредна два поглавља саставни део стратегије појединих држава. Стратегија, као што је већ и речено, треба да представља извесну спону, између политичких циљева са једне стране, и саме војне активности на различитим нивоима команде са друге стране. Међутим, даљим разлагањем ове дефиниције, лако је уочљиво да се стратегије, последично и стратешка теорија не могу формирати нити примењивати искључиво на основу војних аспирација. Стога се може говорити о економским стратегијама, геополитичким, политичким, спољнополитичким, итд. Све ове стратегије, могу се, условно речено, подвести под једну велику стратегију, тзв. стратегију државе. Иако велики број држава нема експлицитну стратегију државе, као кодиран документ, на основу понашања држава на спољнополитичком и унутарполитичком пољу, могуће је уочити одређене обрасце синтезом којих је могуће дедуковати какву врсту стратегије дата држава примњује, односно у ком правцу тече стратешка мисао доносиоца одлука. Пример који то може да илуструје, а који због формата и теме рада, није толико анализиран током текста, јесте совјетска стратегија ратоводства и присупа међународним односима. Последично, могуће је уочити разлике у примењеној стратегији Запада и Сојветског савеза током Хладног рата. Једна од кључних тачака совјетске стратегије тог доба, а и стратегије Руске Федерације данас, јесте масовна употреба пропаганде са сврхом промовисања и спровођења сопствених циљева.

Аутори су покушали на један свеобухватан начин да дефинишу пропаганду, наводећи да је она намерни, систематски покушај обликовања перцепција, манипулације поимања и директног понашања да би се постигла жељена реакција и одговор као отелотворење намера оног који је спроводи. Као таква, она је неминовно прожета извесном идеологијом, која последично таргетира циљну групу и наводи је да реагује на начин који одговара оном ко је спроводи. Аутор овог рада сматра да је можда најрепрезентативнији пример успешно спроведне пропаганде у новијој историји, совјетска операција „Инфекција“, која је уверила већину светске популације у то да је ХИВ генерисан у америчкој лабораторији. Последице овако исконструисане пропаганде су и данас видљиве, јер многи људи и данас верују да је овај смртоносни вирус вештачки створен. Овакво уверење, само по себи, не мора имати негативне последице, међутим, ако се у обзир узме смртоносност вируса, као и специфична пропаганда која је обликовала то уверење, види се да се људи и даље неодговорно понашају, ступајући у лежерне сексуалне односе, не користећи адекватну заштиту, јер верују да ова болест таргетира искључиво афро-америчку и геј популацију. Управо то је наратив који је требало

да се рашири диљем САД кроз спровођење операције „Инфекција“. Иако је ова операција представљала једну у низу пропагандних активности, која би се могла окарактерисати као субверзивна пропаганда, она представља само једну у низу информационих операција коју је Совјетски савез спроводио током Хладног рата.

Неколико пута је наговештено како постоји симбиотички однос између пропагандних дејстава и информационих операција. Наиме, они се увек користе заједно да би се постигао жељени циљ – обмана циљане публике. Стога су дезинформације, као један облик информационих операција од изузетног значаја. Оне представљају лажне информације које се свесно и намерно шире како би се јавност или одређена циљна група обманули, како истичу аутори у раду. Дакле, дезинформације могу да се искористе као оруђе пропаганде, што може да се види у примерима попут поменутог Пицагејт скандала или умештаности Русије у председничке изборе 2016. године.

Све што је током рада писано у директној је повезаности са серијом догађаја који су се одвили у Украјини од 2014. до тренутка писања рада. Иницијални догађај представља серија протеста познатих као Евромајдан, који су се одиграли због незадовољства грађана услед потеза Јануковичеве владе. Ти протести су представљали иницијалну капислу за немире који су се потом јавили у регијама у којима је доминантно становништво руско. Кулминација ових протеста настаје онда када долази до формирања сепаратистичких покрета у априлу 2014. године, након чега се већ постојећа ситуација ескалира на виши ниво када Руска Федерација извршава анексију Крима. Овај догађај био је оштро осуђен у међународној заједници и довео је до низа санкција уперених против Русије. Након анексије Крима, и последичних санкција, Руска Федерација на престаје са својим агресивним дејствима у Украјини, већ отпочиње ближу сарадњу са побуњеницима у регији Донбас. Таква сарадња неумитно је довела до радикализације побуњеничких група и последично грађанског рата у којем су те побуњеничке групе учествовале. Као и сваки други грађански рат, и овај је био одликован бруталности, немару за људске животе, таргетирањем цивила, кршењем ратних обичаја и правила и гнусним злочинима учињеним од стране свих актера у сукобу. Међутим, иако кроз историју грађански ратови нису увек нужно доводили до међудржавних ратова, сукоб у Донбасу био је увертира у руску инвазију на Украјину. Инвазија је отпочела 24. фебруара 2022. године, иако никад није проглашен рат, већ је Руска Федерација обзнанила свету да води „специјалне војне операције“. Упркос еуфемизму који руска влада користи како би избегла правне последице објављивања агресорског рата, не треба заборавити да је Русија искористила потпуно апсурдни *casus belli* у циљу отпочињања дејстава која имају

сва теоријска и практична обележја агресорског рата. До тренутка писања рада и даље није сигурно колико људи је страдало (убијено или рањено), избегло, и колика је материјална штета, али оно што се може засигурно претпоставити је да се број жртава избеглих креће у десетинама хиљада. Ова инвазија обележена је потпуним подбачајем једне стране и изненађујућим успехом друге. Упркос ратним дејствима која се воде, те ратним успесима и неуспесима, овај рат је карактерисан хибридном природом, што се најбоље види из конгломерата дезинформација и пропаганде коју емитују не само стране у сукобу, већ и други актери индиректно укључени или потпуно неутрални у односу на сукоб.

Као што је раније наведено, информационе операције и последично пропаганда, су од виталног значаја за спровођење стратегије. С тим у вези, уочљиви су обрасци стратегије коју Русија имплементира у случају Украјине, те се могу издвојити неке кључне области у којима се она најбоље види. С једне стране, постоји медијски приказ инвазије, односно кризе који је обликован како би служио партикуларистичким интересима. Превасходно, руско медијско извештавање је потпуно сконцентрисано око тога да украјински национални идентитет не постоји, те да су они део руског народа. Други наводи, врло малициозног карактера, се односе на то да је цела украјинска популација сачињена од нациста и да стога треба да се денацификује, чиме ће се последично избрисати и цео украјински идентитет. Током овог сукоба, забележени су и случајеви привођења и прогона новинара који овај сукоб зову другачије у односу на званични став Кремља, што говори о гушењу медијских слобода и строгој државној контроли. Неизоставни део сваког сукоба, те и овог јесу пропагандни наступи државних званичника, који настоје да мобилишу своју циљну групу око сопственог наратива, што може да се види и кроз реакције јавности, од тога да бројне компаније повлаче своје експозитуре из Русије, до тога да се земље које су самовољно биле међународно признате као војно неутралне, донеле одлуку да се прикључе војним савезима.

На основу свега изложеног у раду, почевши од теоријских одређења појмова, преко успостављања чињеница, до стапања свега у смислену анализу догађаја, могуће је извући неколико општих закључака о дешавањима која су се одвила у Украјини од 2014. до тренутка писања рада. Пре свега, могуће је увидети једну државу која се налази на врло специфичном геополитичком положају, те је стога атрактивна супротстављеним силама. Са једне стране је Руска Федерација, која у протеклих осам година, активно ради на успостављању марионетског режима у Украјини, иако неуспешно. С друге стране, налази се нешто што би се могло назвати Западом, који представља примамљиву опцију Украјини. С тим у вези, као што је у раду виђено, жеља за отклоном од Руске Федерације и приближавање „Западу“ јесте у

потпуности везана за самоопредељење украјинског народа (доказ тога су управо масовни протести који су се одиграли непосредно након Јануковичеве одлуке да обустави приступне преговоре за ЕУ). У таквим околностима, Руска Федерација би била изузетно рањива управо због раније поменутог украјинског геополитичког положаја (упркос томе што поједини руски аналитичари, као што је у тексту предочено, желе да оспоре украјинску геополитичку важност). Таква рањивост резултовала је низом пропагандних, субверзивних и других операција у циљу превенције украјинског самоопредељења, које би могло претити руској жељи за доминацијом у региону. Сва та дејства резултовала су, могло би се рећи, очајничким потезом отпочињања инвазивних дејстава и стварањем тзв. народних република у регији Донбас. Гледано из аспекта реалистичког приступа геополитици, самопроглашење независности ових република, које је Русија подржала, представља покушај стварања тампон зоне између Украјине, која, између осталог, жели да се прикључи НАТО, и Русије, која НАТО посматра као својеврсну претњу. Кроз некад препређене, а некад врло отворено агресивне акте цензурисања и пласирања лажних вести, Русија покушава да оспори легитимитет борбе против окупатора у Украјини, те да себе представи не као окупатора, већ ослободиоца. Овај образац понашања није стран ни другим великим силама, али је разлика у начину на који Русија спроводи тај правац деловања отворено негирајући да је извршила инвазију и нарушила територијални интегритет друге суверене државе. Иако је још увек рат у Украјини карактерисан као ограничени рат, у контексту територије на којој се води, не треба заборавити да су се често кроз историју, локализовани сукоби ескалирали у регионалне, а некад и у светске. Имајући то у виду, треба имати на уму да „ватру није могуће угасити ватром“, те да је неопходно усагласити интересе пажљиво користећи се принципима теорије игара, јер не треба заборавити да је једна од сукобљених страна ипак највећа нуклеарна сила која је у једном тренутку своје историје имала стратешки план војне инвазије на Европу, који би укључивао стратешку употребу нуклеарног оружја. Посматрајући руска војна дејства у Украјини, могуће је увидети да се стара својетска стратегија није значајно променила, те да се и даље умногоме заснива на масовности и употреби и производњи релативно јефтиног наоружања, којим се може опремити велики број људи за релативно кратак временски период.

„Рат је слadak онима који га никад нису пробали.“ – Пиндар (Фрагменти 110, 109)

ЛИТЕРАТУРА

- Abrams, S. (2016). Beyond propaganda: Soviet active measures in Putin's Russia. *Connections*, 15(1), 5–31.
- Adamczyk, E. (2014). Russia offers alternate scenarios for Malaysia Airlines crash. *UPI*. Приступљено 29. августа 2022. године на https://www.upi.com/Top_News/World-News/2014/07/22/Russia-offers-alternate-scenarios-for-Malaysia-Airlines-crash/2701406045751/
- Agence France-Presse. (2014). Ukraine's eastern hot spots. *Global Post*. Приступљено 26. августа 2022. године на <https://web.archive.org/web/20140421235710/http://www.globalpost.com/dispatch/news/afp/140416/ukraines-eastern-hot-spots>
- Aggression against Ukraine. Приступљено 27. августа 2022. године на <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N22/293/36/PDF/N2229336.pdf?OpenElement>
- Ainsworth, D. (2022). Funding tracker: Who's sending aid to Ukraine?. *Devex*. Приступљено 29. августа 2022. године на <https://www.devex.com/news/funding-tracker-who-s-sending-aid-to-ukraine-102887>
- Al Jazeera. (2014). Ukraine President Yanukovich impeached. Приступљено 26. августа 2022. године на <https://www.aljazeera.com/news/2014/2/22/ukraine-president-yanukovich-impeached>
- Al-Arshani, S. (2022). A food insecurity expert predicts that there's only 10 weeks of wheat supplies left in the world as Russian invasion disrupts production. *Insider*. Приступљено 29. августа 2022. године на <https://www.insider.com/world-has-10-weeks-of-wheat-supplies-left-in-storage-food-expert-warns-2022-5>
- Andrew, C. & Mitrokhin, V. (2015). *The Mitrokhin archive: the KGB in Europe and the West*. London: Penguin UK.
- Atlas, P. M. (2012). US foreign policy and the Arab Spring: Balancing values and interests. *Digest of Middle East Studies*, 21(2), 353–385.
- Avast. (2020). What Is a VPN & How Does It Work?. Приступљено 28. августа 2022. године на <https://www.avast.com/c-what-is-a-vpn>
- Ayres, S. (2014). Crimea sets date for autonomy vote amid gunmen, anti-Kiev protests. *The Christian Science Monitor*. Приступљено 26. августа 2022. године на

- <https://www.csmonitor.com/World/Europe/2014/0227/Crimea-sets-date-for-autonomy-vote-amid-gunmen-anti-Kiev-protests>
- BBC. (2014). Ukraine crisis: Putin adviser accuses US of meddling. Приступљено 27. августа 2022. године на <https://www.bbc.com/news/world-europe-26068994>
- BBC. (2014). Ukraine crisis: Timeline. Приступљено 26. августа 2022. године на <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-26248275>
- BBC. (2022). Russian warship: Moskva sinks in Black Sea. Приступљено 27. августа 2022. године на <https://www.bbc.com/news/world-europe-61114843>
- Bittman, L. (1985). *The KGB and Soviet disinformation: an insider's view*. Washington: Pergamon-Brassey's.
- Bleakley, P. (2021). Panic, pizza and mainstreaming the alt-right: A social media analysis of Pizzagate and the rise of the QAnon conspiracy. *Current Sociology*, 1(1), 1-17.
- Blinken, A. (2022). Russia's Suspension from the UN Human Rights Council. *US Department of State*. Приступљено 27. августа 2022. године на <https://www.state.gov/russias-suspension-from-the-un-human-rights-council/>
- Blinken, A. J. (2022). \$1 Billion in New U.S. Military Assistance for Ukraine. *US Department of State*. Приступљено 29. августа 2022. године на <https://www.state.gov/1-billion-in-new-u-s-military-assistance-for-ukraine/>
- Bond, S. & Allyn, B. (2022). Russia is restricting social media. Here's what we know. *NPR*. Приступљено 28. августа 2022. године на <https://www.npr.org/2022/03/07/1085025672/russia-social-media-ban>
- Booth, W. (2014). Ukraine's parliament votes to oust president; former prime minister is freed from prison. *The Washington Post*. Приступљено 26. августа 2022. године на https://www.washingtonpost.com/world/europe/ukraines-yanukovych-missing-as-protesters-take-control-of-presidential-residence-in-kiev/2014/02/22/802f7c6c-9bd2-11e3-ad71-e03637a299c0_story.html
- Burns, M. (1999). Information Warfare: What and How?. Приступљено 24. август 2022. године на <https://www.cs.cmu.edu/~burnsm/InfoWarfare.html>
- Caliskan, M. (2019). Hybrid warfare through the lens of strategic theory. *Defense & security analysis*, 35(1), 40-58.
- CBS. (2022). New Russian law on Ukraine war reporting threatens journalists with lengthy prison sentences. Приступљено 28. августа 2022. године на

- <https://www.cbsnews.com/news/russia-ukraine-news-war-journalists-prison-sentences/>
- Center for Preventive Action. (2022). Conflict in Ukraine. Приступљено 27. августа 2022. године на <https://www.cfr.org/global-conflict-tracker/conflict/conflict-ukraine>
- D'Agata, C. (2014). Ukrainian city of Donetsk epitomizes country's crisis. *CBS News*. Приступљено 26. августа 2022. године на <https://www.cbsnews.com/news/ukrainian-city-of-donetsk-epitomizes-countrys-crisis/>
- D'Anieri, P. J. (2019). *Ukraine and Russia: from civilized divorce to uncivil war*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Darczewska, J. (2014). The information war on Ukraine: New challenges. *Cicero Foundation Great Debate Paper*, 14(08), 1–19.
- DeBenedictis, K. (2021). *Russian 'hybrid warfare' and the annexation of Crimea: the modern application of Soviet political warfare*. London: Bloomsbury Publishing.
- Dillistone, F.W. (1940). Christian Propaganda. *The Expository Times*, 51(5), 246–249.
- Doob, L. (1950). Goebbels' Principles of Nazi Propaganda. *The Public Opinion Quarterly*, 14(3), 419–442.
- Dunlop, J. B. (2004). Aleksandr Dugin's foundations of geopolitics. *Demokratizatsiya*, 12(1), 41–58.
- Echevarria, A. J. (2017). *Military Strategy: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Ellick, A. B. & Westbrook, A. (2018). Operation InfeKtion: How Russia Perfected the Art of War. *The New York Times*. Приступљено 30. јула 2022. године на https://www.youtube.com/watch?v=tR_6dibpDfo
- Ellul, J. (1965). *Propaganda: The Formation of Men's Attitudes*. New York: Vintage Books.
- Eurovision.tv. (2022). EBU statement regarding the participation of Russia in the Eurovision Song Contest 2022. Приступљено 28. августа 2022. године на <https://eurovision.tv/mediacentre/release/ebu-statement-russia-2022>
- Finland & Sweden Accession. (2022). Приступљено 28. августа 2022. године на <https://www.nato-pa.int/content/finland-sweden-accession>

- Frizel, S. (2014). Ukraine Protestors Seize Kiev As President Flees. *Time*. Приступљено 26. августа 2022. године на <https://world.time.com/2014/02/22/ukraines-president-flees-protestors-capture-kiev/>
- Garfield, A. (2007). The US counter-propaganda failure in Iraq. *Middle East Quarterly*, 14(4), 23–32.
- Garver, R. (2015). Putin Accuses NATO of Making Ukraine a Political Puppet. *The Fiscal Times*. Приступљено 27. августа 2022. године на <https://www.thefiscaltimes.com/2015/01/26/Putin-Accuses-NATO-Making-Ukraine-Political-Puppet>
- General Assembly resolution 3314 (XXIX). Приступљено 27. августа 2022. године на [https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/3314\(XXIX\)](https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/3314(XXIX))
- Glova, R. (2022). Zelensky refutes allegations he has fled Ukraine, says he is still in Kyiv. *CNN*. Приступљено 28. августа 2022. године на https://edition.cnn.com/europe/live-news/ukraine-russia-putin-news-03-05-22/h_22156e13e8682a2e45659e68483c1e72
- Goldman, Jan (2006). Disinformation. *Words of Intelligence: A Dictionary*. Lanham: Scarecrow Press.
- Golovchenko, Y., Buntain, C., Eady, G., Brown, M. A., & Tucker, J. A. (2020). Cross-platform state propaganda: Russian trolls on Twitter and YouTube during the 2016 US presidential election. *The International Journal of Press/Politics*, 25(3), 357-389.
- Golovchenko, Y., Hartmann, M. & Adler-Nissen, R. (2018). State, media and civil society in the information warfare over Ukraine: citizen curators of digital disinformation. *International Affairs*, 94(5), 975-994.
- Goujard, C. (2022). Bombarded at home, Ukraine finds symbolic win at Eurovision. *Politico*. Приступљено 28. августа 2022. године на <https://www.politico.eu/article/ukraine-wins-eurovision-song-contest-2022-war-russia-invasion-solidarity-mariupol/>
- Grant, N. (1967). The 'Zinoviev letter' case. *Soviet Studies*, 19(2), 264-277.
- Gretskiy, I. (2022). Putin's Ultimatum: High Stakes Poker, or a Chess Gambit?. *International Centre for Defense and Security*. Приступљено 27. августа 2022. године на <https://icds.ee/en/putins-ultimatum-a-high-state-poker-or-a-chess-gambit/>
- Grunau, A, Von Hein, M., Theise, E. & Weber, J. (2022). act check: Do Vladimir Putin's justifications for going to war against Ukraine add up?. *Deutsche Welle*.

- Приступљено 27. августа 2022. године на <https://www.dw.com/en/fact-check-do-vladimir-putins-justifications-for-going-to-war-against-ukraine-add-up/a-60917168>
- Guess, A. M. & Lyons, B. A. (2020). Misinformation, Disinformation, and Online Propaganda. In: Persily, N. & Tucker, J. A. (ed). *Social media and democracy: The state of the field, prospects for reform*. (10–34). North Tarrytown: SSRC.
- Gumuchian, M., Smith-Spark, L. & Formanek, I. (2014). Gunmen seize government buildings in Ukraine's Crimea, raise Russian flag. *CNN*. Приступљено 26. августа 2022. године на <https://edition.cnn.com/2014/02/27/world/europe/ukraine-politics/>
- Haigh, M., Haigh, T., & Matychak, T. (2019). Information literacy vs. fake news: the case of Ukraine. *Open Information Science*, 3(1), 154-165.
- Hernandez, J. (2022). Why Luhansk and Donetsk are key to understanding the latest escalation in Ukraine. *NPR*. Приступљено 27. августа 2022. године на <https://www.npr.org/2022/02/22/1082345068/why-luhansk-and-donetsk-are-key-to-understanding-the-latest-escalation-in-ukrain>
- Higgins, A. & Erlanger, S. (2014). Gunmen Seize Government Buildings in Crimea. *The New York Times*. Приступљено 26. августа 2022. године на <https://www.nytimes.com/2014/02/28/world/europe/crimea-ukraine.html>
- Holland, S., Shalal, A. & Landay, J. (2021). Russian force on Ukraine border larger than any time since 2014, U.S. says. *Reuters*. Приступљено 26. августа 2022. године на <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-usa-idUSKBN2BV2Z3>
- Interfax-Ukraine. (2013). Parliament passes statement on Ukraine's aspirations for European integration. Приступљено 26. августа 2022. године на <https://www.kyivpost.com/article/content/ukraine-politics/parliament-passes-statement-on-ukraines-aspirations-for-european-integration-320792.html>
- International Crisis Group. (2022). Conflict in Ukraine's Donbas: A Visual Explainer. Приступљено 26. августа 2022. године на <https://www.crisisgroup.org/content/conflict-ukraines-donbas-visual-explainer>
- International Olympic Committee. (2022). IOC EB urges all International Federations to relocate or cancel their sports events currently planned in Russia or Belarus. Приступљено 28. августа 2022. године на <https://olympics.com/ioc/news/ioc->

eb-urges-all-ifs-to-relocate-or-cancel-their-sports-events-currently-planned-in-russia-or-belarus

- Ioffe, J. (2014). The Russian Public Has a Totally Different Understanding of What Happened to Malaysia Airlines Flight 17. *New Republic*. Приступљено 29. августа 2022. године на <https://web.archive.org/web/20140721015346/http://www.newrepublic.com/node/118782>
- Jowett, G. S. & O'Donnell, V. (2012). *Propaganda & Persuasion*. Newbury Park: Sage publications.
- Keen, A. (2022). Go Fuck Yourself." On Putin's Propaganda and the Week in Ukrainian Resistance. *Literary Hub*. Приступљено 29. августа 2022. године на <https://lithub.com/go-fuck-yourself-on-putins-propaganda-and-the-week-in-ukrainian-resistance/>
- Kelley, M. B. (2013). This Mind-Boggling Profile Of Osama Bin Laden Came Out Exactly 20 Years Ago Today. *Insider*. Приступљено 03. августа 2022. године на <https://www.businessinsider.com/1993-independent-article-about-osama-bin-laden-2013-12>
- Kelly, M. L. & Lonsdorf, K. (2022). Why Ukraine gave up its nuclear weapons – and what that means in an invasion by Russia. *NPR*. Приступљено 29. августа 2022. године на <https://www.npr.org/2022/02/21/1082124528/ukraine-russia-putin-invasion>
- Ketchen, D. J. & Short, J. (2013). *Mastering strategic management*. British Columbia: Simon Fraser University.
- Kiely, K. & Farley, R. (2022). Russian Rhetoric Ahead of Attack Against Ukraine: Deny, Deflect, Mislead. *FactCheck.org*. Приступљено 26. августа 2022. године на <https://www.factcheck.org/2022/02/russian-rhetoric-ahead-of-attack-against-ukraine-deny-deflect-mislead/>
- Kirby, P. (2022). Why has Russia invaded Ukraine and what does Putin want?. *BBC*. Приступљено 27. августа 2022. године на <https://www.bbc.com/news/world-europe-56720589>
- Kofman, M., Migacheva, K., Nichiporuk, B., Radin, A., Tkacheva, O. & Oberholtzer, J. (2017). *Lessons from Russia's Operations in Crimea and Eastern Ukraine*. Report. Приступљено 26. августа 2022. године на

https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR1400/R1498/RAND_RR1498.pdf

- Kramer, Andrew (15 December 2013). EU suspends trade deal talks with Ukraine. *The Boston Globe*. Приступљено 26. августа 2022. године на <https://www.bostonglobe.com/news/world/2013/12/15/suspends-trade-deal-talks-with-ukraine/gzOIK9J1kFp2wMKw0IbIVI/story.html>
- Kux, D. (1985). Soviet active measures and disinformation: overview and assessment. *The US Army War College Quarterly: Parameters*, 15(1), 19–28.
- Kuzio, Taras (2017). *Putin's war against Ukraine: revolution, nationalism, and crime*. North Charleston: CreateSpace Independent Publishing Platform.
- Kyrychok, A. P. (2017). The history of the information warfare concept. *Humanities and Social Sciences*, 21(1), 54–58.
- Lane, M. (2010). Operation Mincemeat: How a dead tramp fooled Hitler. *BBC*. Приступљено 25. августа 2022. године на <https://www.bbc.com/news/magazine-11887115>
- Leahy, R., Restrepo, N. J., Sear, R. & Johnson, N. (2022). Connectivity Between Russian Information Sources and Extremist Communities Across Social Media Platforms. *Frontiers in Political Science*, 4(1), 2–10. Приступљено 28. августа 2022. године на <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpos.2022.885362/full>
- Linebarger, P. M. A. (1954). *Psychological Warfare*. Washington DC: Combat Forces Press.
- Luhn, A. (2014). MH17: vast majority of Russians believe Ukraine downed plane, poll finds. *The Guardian*. Приступљено 29. августа 2022. године на <https://www.theguardian.com/world/2014/jul/30/mh17-vast-majority-russians-believe-ukraine-downed-plane-poll>
- Mihalcik, C., Lord, S. & Reichert, C. (2022). Companies That Have Left Russia: The List Across Tech, Entertainment, Finance, Sports. *CNET*. Приступљено 27. августа 2022. године на <https://www.cnet.com/news/politics/companies-that-have-left-russia-the-list-across-tech-entertainment-finance-sports/>
- Mirovalev, M. (2014). Crimea PM Takes Control Of Army, Police And Seeks Russian Help. *NBC News*. Приступљено 26. августа 2022. године на <https://www.nbcnews.com/storyline/ukraine-crisis/crimea-pm-takes-control-army-police-seeks-russian-help-n41826>

- Mohieddeen, H. (2014). Opinion: Crimea's sham referendum. *France 24*. Приступљено 26. августа 2022. године на <https://www.france24.com/en/20140313-opinion-crimea-sham-referendum-ukraine-russia-herbert>
- Morello, C., Constable, P. & Faiola, A. (2014). Crimeans vote in referendum on whether to break away from Ukraine, join Russia. *The Washington Post*. Приступљено 26. августа 2022. године на https://www.washingtonpost.com/world/2014/03/16/ccec2132-acd4-11e3-a06a-e3230a43d6cb_story.html
- Mullen, J. (2014). Report: MH17 hit by burst of 'high-energy objects' from outside. *CNN*. Приступљено 29. августа 2022. године на <https://edition.cnn.com/2014/09/09/world/europe/netherlands-ukraine-mh17-report/index.html>
- Naimark, N. M. (2010). *Stalin's Genocides (Human Rights and Crimes against Humanity)*. Princeton: Princeton University Press.
- Newman, D. (2022). Facebook struggles with hate speech around Russia's invasion of Ukraine. *Mediadiversity*. Приступљено 28. августа 2022. године на <https://www.media-diversity.org/facebook-struggles-with-hate-speech-around-russias-invasion-of-ukraine/>
- News Wires. (2022). Russian TV journalist fined for on-air Ukraine war protest. Приступљено 28. августа 2022. године на <https://www.france24.com/en/europe/20220315-russian-tv-journalist-on-trial-facing-jail-time-for-ukraine-war-protest>
- Osinga, F. P. (2007). *Science, strategy and war: The strategic theory of John Boyd*. Abingdon: Routledge.
- Radia, K. (2014). Ukraine Violence Leaves at Least 25 Dead. *ABC news*. Приступљено 26. августа 2022. године на <https://abcnews.go.com/International/ukraine-violence-leaves-dead/story?id=22566049>
- Radio Sloboda. (2014). *The Prime Minister of Crimea, Mogilev, declares that he will implement the new laws*. Приступљено 26. августа 2022. године на <https://www.radiosvoboda.org/a/25274524.html>
- Ragozin, L. (2019). Annexation of Crimea: A masterclass in political manipulation. *Al Jazeera*. Приступљено 26. августа 2022. године на <https://www.aljazeera.com/opinions/2019/3/16/annexation-of-crimea-a-masterclass-in-political-manipulation/>

- Rayman, N. (2014). Ukraine Secession Referendum Does Not Have a 'No' Option. *Time*. Приступљено 26. августа 2022. године на <https://time.com/16318/ukraine-crimea-referendum-russia/>
- RIA news. (2022). The Federation Council agreed to the use of aircraft outside the country. Приступљено 27. августа 2022. године на <https://ria.ru/20220222/soglasie-1774434602.html>
- Riabchuk, M. (2022). A long ongoing war. Putin's imaginary Ukrainians and a mythic Russian identity. *SciencesPo*. Приступљено 28. августа 2022. године на <https://www.sciencespo.fr/ceri/fr/content/dossiersduceri/long-ongoing-war-putin-s-imaginary-ukrainians-and-mythic-russian-identity>
- Robinson, P. (2006). The CNN Effect Revisited. *Critical Studies in Media Communication*. 20(4), 344–349.
- Roman, N., Wanta, W. & Buniak, I. (2017). Information wars: Eastern Ukraine military conflict coverage in the Russian, Ukrainian and US newscasts. *International Communication Gazette*, 79(4), 357-378.
- Rosenberg, S. (2022). Russia tells BBC “we did not invade Ukraine” and there is “no war” there - BBC. Приступљено 28. августа 2022. године на <https://www.youtube.com/watch?v=3ZtV0HsYzmg>
- Roth, A. & Borger, J. (2022). Putin orders troops into eastern Ukraine on ‘peacekeeping duties’. *The Guardian*. Приступљено 27. августа 2022. године на <https://www.theguardian.com/world/2022/feb/21/ukraine-putin-decide-recognition-breakaway-states-today>
- Royal Statistical Society. (2001). Royal Statistical Society concerned by issues raised in Sally Clark case. *News Release*. Приступљено 24. августа 2022. године на <https://web.archive.org/web/20110824151124/http://www.rss.org.uk/upload/edfiles/documentlibrary/744.pdf>
- Rumelt, R. P. (2012). Good strategy/bad strategy: The difference and why it matters. *Strategic direction*, 28(8).
- Russell, S. D. (2022). Nazarova and Nikitin – A Courageous Dance. *International Figure Skating*. Приступљено 29. августа 2022. године на <https://ifsmagazine.com/nazarova-and-nikitin-a-courageous-dance/amp/>
- Sardarizadeh, S. (2022). Ukraine war: False TikTok videos draw millions of views. *BBC*. Приступљено 29. августа 2022. године на <https://www.bbc.com/news/60867414>

- Schleifer, R. (2005). Reconstructing Iraq: Winning the propaganda war in Iraq. *Middle East Quarterly*, 12(3), 15-24.
- Sea Dance Festival. (2022). Sea Dance odgovorio Kalush Orchestra: Osuđujemo rat u Ukrajini, ali nikada nećemo otkazivati izvođače zbog njihove nacije, rase ili vjere. Приступљено 29. августа 2022. године на <https://www.seadancefestival.me/vijesti/sea-dance-odgovorio-kalush-orchestra-osudujemo-rat-u-ukrajini-ali-nikada-necemo-otkazivati-izvodace-zbog-njihove-nacije-rase-ili-vjere>
- Select Committee on Intelligence. (2020). Report of the Select Committee on Intelligence United States Senate on Russian Active Measures Campaigns and Interference in the 2016 U.S. Election Volume 2: Russia's Use of Social Media with Additional Views. *Report 116-XX*. Приступљено 04. августа 2022. године на https://permanent.fdlp.gov/gpo123647/Report_Volume2.pdf
- Selim, G. M. (2013). The United States and the Arab spring: The dynamics of political engineering. *Arab Studies Quarterly*, 35(3), 255-272.
- Shaw, T. & Youngblood, D. J. (2017). Cold War sport, film, and propaganda: A comparative analysis of the superpowers. *Journal of Cold War Studies*, 19(1), 160-192.
- Shmerling, R. H. (2020). *Be careful where you get your news about coronavirus*. Harvard Health Blog. Приступљено 25. августа 2022. године на <https://www.health.harvard.edu/blog/be-careful-where-you-get-your-news-about-coronavirus-2020020118801>
- Shulsky, A. & Schmitt, G. (2002). *Silent Warfare*. Washington DC: Brassey's Inc.
- Sky News. (2022). Finnish President tells Russia 'You caused this' as he signs security pact with UK. Приступљено 28. августа 2022. године на <https://www.youtube.com/watch?v=MhLNBxpo8zY>
- Smith, B. L. (2016). *Propaganda*. Encyclopaedia Britannica. Приступљено 28. јула 2022. године на <https://www.britannica.com/topic/propaganda>
- Smith, M. L. R. (2011). Strategic Theory: What it is...and just as importantly, what it isn't. *E-International Relations*. Приступљено 26. јула 2022. године на <https://www.e-ir.info/2011/04/28/strategic-theory-what-it-is%E2%80%A6and-just-as-importantly-what-it-isn%E2%80%99t/>
- Sonnenfeld, J. (2022). Over 300 Companies Have Withdrawn from Russia – But Some Remain. *Yale School of Management*. Приступљено 28. августа 2022. године на

- <https://som.yale.edu/story/2022/over-1000-companies-have-curtailed-operations-russia-some-remain>
- Sputnik. (2022). Zelensky Fled to Poland and is 'Hiding in US Embassy', Ukrainian Lawmaker Says. Приступљено 28. августа 2022. године на <https://sputniknews.com/20220304/zelensky-left-ukraine-for-poland-russian-state-duma-speaker-says-1093588232.html>
- Staal, J. (2019). *Propaganda Art in the 21st Century*. Cambridge: Mit Press.
- Stopfake.org. (2014). FAKE: Neo-fascists in Lviv were beating up an elderly lady, who was going to put flowers on Lenin's monument. Приступљено 27. августа 2022. године на <https://www.stopfake.org/en/fake-neo-fascists-in-lviv-were-beating-up-an-elderly-lady-who-was-going-to-put-flowers-on-lenin-s-monument/>
- Taylor, J. (2020). Bat soup, dodgy cures and 'diseasology' the spread of coronavirus misinformation. *The Guardian*. Приступљено 25. августа 2022. године на <https://www.theguardian.com/world/2020/jan/31/bat-soup-dodgy-cures-and-diseasology-the-spread-of-coronavirus-bunkum>
- Teh, C. (2022). A Russian businessman has put a \$1 million bounty on Vladimir Putin's head, calling for military officers to arrest him as a war criminal. *Insider*. Приступљено 29. августа 2022. године на <https://www.businessinsider.com/russian-businessman-puts-1-million-bounty-on-putins-head-2022-3>
- The Guardian. (2001). Text of George Bush's speech. Приступљено 03. августа 2022. године на <https://www.theguardian.com/world/2001/sep/21/september11.usa13>
- Troianovski, A. & Sanger, D. E. (2022). Russia Issues Subtle Threats More Far-Reaching Than a Ukraine Invasion. *The New York Times*. Приступљено 26. августа 2022. године на <https://www.nytimes.com/2022/01/16/world/europe/russia-ukraine-invasion.html>
- Tsfati, Y., Boomgaarden, H. G., Strömbäck, J., Vliegenthart, R., Damstra, A. & Lindgren, E. (2020). Causes and consequences of mainstream media dissemination of fake news: literature review and synthesis. *Annals of the International Communication Association*, 44(2), 157-173.
- Turak, N. (2022). Goodbye, American soft power: McDonald's exiting Russia after 32 years is the end of an era. *CNBC*. Приступљено 27. августа 2022. године на

- <https://www.cnn.com/2022/05/20/mcdonalds-exiting-russia-after-32-years-is-the-end-of-an-era.html>
- Tyan, A. (2022). Russia is determined to make RuTube happen. *.Coda*. Приступљено 28. августа 2022. године на <https://www.codastory.com/newsletters/russia-rutube/>
- UKP&I. (2022). Russian banks banned from SWIFT. Приступљено 27. августа 2022. године на <https://www.ukpandi.com/news-and-resources/articles/2022/russian-banks-banned-from-swift/>
- Uniah. (2014). Protesters installed the Russian flag on the Crimean parliament building. Приступљено 26. августа 2022. године на <https://www.unian.ua/politics/889804-mitinguvalniki-vstanovili-prapor-rosiji-na-budivli-parlamentu-krimu-foto.html>
- United States Department of State. (1987). Soviet Influence Activities: A Report on Active Measures and Propaganda, 1986–87. *Bureau of Public Affairs*. Приступљено 24. августа 2022. године на <https://www.globalsecurity.org/intell/library/reports/1987/soviet-influence-activities-1987.pdf>
- Vamanu, I. (2019). Fake News and Propaganda: A Critical Discourse Research Perspective. *Open Information Science*, 3(1), 197-208.
- Vengattil, M. & Culliford, E. (2022). Facebook allows war posts urging violence against Russian invaders. *Reuters*. Приступљено 28. августа 2022. године на <https://www.reuters.com/world/europe/exclusive-facebook-instagram-temporarily-allow-calls-violence-against-russians-2022-03-10/>
- Wales, O. (2016). Skinheads and Nashi: What are the reasons for the rise of nationalism amongst Russian youth in the post-Soviet period?. *Slovo*, 28(2), 106–130.
- Walton, R. C. (1994). The holocaust: Conversion to racism through scientific materialism – ‘The people like us who killed Jews’. *History of European Ideas*, 19(4-6), 787-794.
- Wolynetz, L. (2018). Songs of Ukrainian World War I Soldiers. *The Sower*. Приступљено 29. августа 2022. године на <https://www.ukrainianmuseumlibrary.org/pdf/2018/sower-november-2018-eng.pdf>

- Workman, D. (2019). Ukraine's Top Trading Partners. *World's Top Exports*. Приступљено 26. августа 2022. године на <https://www.worldstopexports.com/ukraines-top-15-import-partners/>
- Yarger, H. R. (2006). *Strategic theory for the 21st century: the little book on big strategy*. Collingdale: DIANE Publishing.
- Zhurzhenko, T. (2015). Russia's Never-ending War against 'Fascism.'. *Memory politics in the Russian-Ukrainian conflict*. Приступљено на <https://www.eurozine.com/russias-never-ending-war-against-fascism>
- Ајзенхамер, В. (2020). Стратешке студије – од војних наука до студија безбедности. У: Цветковић, В. Н. (ур.) *Кинески социјализам и модеран светски поредак*. (77–102). Београд: Факултет безбедности.
- Вуковић, Н. (2018). Прилог појмовном одређењу синтагме „хибридни рат“. У: Николић, Н. (ур.) *Хибридно ратовање – дилема концепта савремених сукоба*. (11–27). Београд: Институт за стратегијска истраживања.
- Вучинић, З. (2009). *Право одбране*. Београд: Факултет безбедности.
- Ејдус, Ф. (2012). *Међународна безбедност: теорије, сектори и нивои*. Београд: ЈП Службени гласник и Београдски центар за безбедносну политику.
- Кековић, З., Савић, С., Комазец, Н., Милошевић, М. & Јовановић, Д. (2011). *Процена ризика у заштити лица, имовине и пословања*. Београд: Центар за анализу ризика и управљање кризама.
- Милашиновић, Р. и Милашиновић, С. (2007). *Основи теорије конфликта*. Београд: Факултет безбедности.
- Путник, Н. (2009). *Сајбер простор и безбедносни изазови*. Београд: Факултет безбедности.
- Путник, Н. (2022). *Сајбер рат и сајбер мир*. Београд: Иновациони центар Факултета безбедности.
- Радио Слободна Европа. (2022). Скуп подршке Русији у Београду. Приступљено 29. августа 2022. године на <https://www.slobodnaevropa.org/a/skup-podrske-rusiji-u-beogradu/31736481.html>
- Радио Слободна Европа. (2022). Шта значи слово З на руским војним возилима у Украјини?. Приступљено 29. августа 2022. године на <https://www.slobodnaevropa.org/a/31734326.html>
- Роквић, Б. (2017). *Системи одбране*. Београд: Факултет безбедности.

Саид, Е. (2008). *Оријентализам*. Београд: Библиотека XX век.

Сергейцев, Т. (2022). Что Россия должна сделать с Украиной. *РИА новости*. Приступљено 28. августа 2022. године на <https://ria.ru/20220403/ukraina-1781469605.html>

Степић, М. (2013). *Геополитика неоевроазијства: позиција српских земаља*. Београд: Институт за политичке студије.

Суботић, М. (2018). Хибридни рат – новост или историја која се понавља новим средствима. У: Николић, Н. (ур.) *Хибридно ратовање – дилема концепта савремених сукоба*. (28–46). Београд: Институт за стратегијска истраживања.

Тановић, М. (2022). Путинове изјаве о Косову: Братски нож у леђа Србији. *Ал Џазира*. Приступљено 28. августа 2022. године на <https://balkans.aljazeera.net teme/2022/6/25/da-li-je-putin-izjavama-o-kosovu-zabio-srbiji-noz-u-ledja>

ПРИЛОЗИ

Слика 1. – САД представљене као држава која улаже милијарде долата у производњу хемијског наоружања (Пристапљено 31. јула 2022. године на https://images.app.goo.gl/dnG8YmxzPKNbq9NG6).....	14
Слика 2. – САД представљене као убице које треба извести пред правду (Пристапљено 31. јула 2022. године на https://images.app.goo.gl/thYpyU4Bw124bSUy7).....	14
Слика 3. – Положај информационих операција у односу на информационо ратовање и приказ модалитета њиховог спровођења	21

БИОГРАФИЈА АУТОРА

Рођена 16. септембра 1997. године у Београду. Завршила XIII београдску гимназију, друштвено-језички смер, а потом уписала Факултет безбедности, на ком је дипломирала 2021. године са просеком 9,20. За време основне и средње школе, професионално се бавила пливањем у пливачком клубу „Партизан“, те је током пливачке каријере догурала до државног првака на националним, и златних одличја на међународним такмичењима. Уједно је током средње школе имала прилику да буде судија на Европском јуниорском првенству у пливању и роњењу. Током основних студија, била је стажисткиња у Институту за европске послове, где је имала прилику да учествује у организацији различитих семинара и конференција које се баве људским правима, као и позиционираниости Србије у односу на Европску унију и НАТО. Поред тога је у име Института учествовала на семинару у Албанији који се бавио питањем људских права. Била је полазница у Школи медијске писмености, где је као део завршног рада била тим лидерка и модераторка на трибини у вези са сексуалним насиљем над мањинама. Такође је волонтирала у склопу Универзитетског центра за студенте са инвалидитетом. У склопу студентских организација на факултету, учествовала је у програму менторства бруцошима и самостално организовала трибину у просторијама факултета у вези са насиљем над женама. Била је стипендисткиња фондације „Миливоје Јовановић и Лука Ћеловић“ и коаутор је научног рада у зборнику часописа под називом „Култура ћутања и техничко-технолошке катастрофе – лекције из Чернобиља“. Тренутно ради у компанији NCR, а у слободно време је пливачки тренер мастерс пливачима.